

Žarko Lazarevič*

Jugoslovansko ekonomsko zgodovino- pisje med nacionalnim in mednarodnim prostorom po drugi svetovni vojni

IZVLEČEK

---

*Članek obravnava konstituiranje ekonomskega zgodovino-
pisja v Jugoslaviji po drugi svetovni vojni v kontekstu institucionalnega razvoja, metodoloških izhodišč, druž-
benopolitične ureditve, ideoloških predpostavk, nadzora zgodovino-
pisja, načel znanstvene
politike in mednarodnega sodelovanja.*

*Ključne besede: ekonomsko zgodovino-
pisje, Jugoslavija, hladna vojna, mednarodno
znanstveno sodelovanje*

ABSTRACT

YUGOSLAV ECONOMIC HISTORIOGRAPHY BETWEEN THE NATIONAL AND INTERNATIONAL CONTEXT AFTER WORLD WAR II

The article discusses the establishment of economic historiography in Yugoslavia after World War II in the context of institutional development, methodological tools and concepts, socio-political organisation, ideological assumptions, control over historiography, principles of scientific policy, and international cooperation.

*Keywords: economic historiography, Yugoslavia, the Cold War, international scientific
cooperation*

---

* Dr., redni profesor, znanstveni svetnik, Inštitut za novejšo zgodovino, Privoz 11, SI-1000 Ljubljana;
zarko.lazarevic@inz.si.

Uvod

Jugoslavija je po letu 1945 postala komunistična država, kar je dolgoročno zaznamovalo njeno podobo, tudi podobo znanosti, zgodovinopisja in ekonomskega zgodovinopisja. Poleg tega so državo reorganizirali v federacijo šestih republik, ki so z izjemo Bosne in Hercegovine temeljile na etničnem načelu. S procesi decentralizacije je to postalo pomembno tudi za znanstvene dejavnosti. Leta 1968 je reviji *Nature* izšel članek, ki je mednarodno javnost informiral o organiziranosti, politiki in strukturi znanstvene dejavnosti v Jugoslaviji. »Postwar changes in Yugoslav science policy reflect the changing social structure of the country.«¹ S temi besedami je avtor zelo nazorno opisal razvojne stopnje znanstvene politike. Zasnove in prakse so bile odvisne od reformnih procesov, mednarodno sodelovanje pa od mednarodne politične usmeritve države. Znanstvena politika po drugi svetovni vojni je šla skozi več razvojnih obdobj. Vsako je vključevalo spremembe v znanstveni politiki in decentralizacijo v znanosti, ko so bile pristojnosti prenesene s federacije na posamezne republike. Ta obdobja se ujemajo z jugoslovanskimi družbenimi razvojnimi modeli.²

Jugoslavija ni mogla uiti usodi dežele na obrobju evropskih modernizacijskih procesov. Pred drugo svetovno vojno je znanstveno delo potekalo na univerzah in akademijah znanosti. V skupnem naj bi znanstvena skupnost na treh univerzah in akademijah znanosti v Zagrebu, Beogradu in Ljubljani štela okoli tisoč posameznikov.³ Veliko premalo za načrte komunističnih oblasti, po katerih naj bi bili izobrazba in znanost osrednji točki družbene preobrazbe. Začela so se velika vlaganja v znanstveno infrastrukturo, zato prva leta po drugi svetovni vojni veljajo za formativno obdobje znanstvenih institucij. S preobrazbo v komunistično državo so se politično in ekonomsko povsem naslonili na Sovjetsko zvezo. Sovjetizaciji je bila podvržena tudi znanost. V začetnem obdobju je bila znanstvena politika centralizirana na zvezni ravni. Ideološkega pristopa oblasti niso skrivale, marksistična ideologija naj bi bila podlaga znanstvenega dela. Tudi znanstvena dejavnost je bila podvržena političnemu nadzoru.

Znanost v novi družbi bi morala biti v »službi ljudstva«, cilj služenja pa je določala komunistična stranka. Univerze bi morale postati »valilnice kadrov« nove socialistične inteligence, ki bi delovala na osnovi marksističnega nazora. V državi so ob koncu vojne obstajale tri univerze, v Zagrebu, Beogradu in Ljubljani. Leta 1949 sta se jima pridružili univerzi v Sarajevu in Skopju. Razen Črne gore je do začetka petdesetih let tako imela vsaka republika svojo univerzo. V sedemdesetih letih je nastopila ekspanzija univerzitetnega omrežja. Na akademijah znanosti in umetnosti so po sovjetskem vzoru ustanavljali inštitute za različna znanstvena področja. Na Jugoslovanski akademiji znanosti in umetnosti v Zagrebu, ki je imela najdaljšo tradicijo delovanja v državi, so jih do začetka petdesetih let ustanovili 37. Na srbski akademiji v Beogradu je delovalo

---

1 D. Malsimović, »Yugoslavia: Development of Scientific Research,« *Nature* 218 (1968): 846–49.

2 Narayanswamy Ramnath, »Yugoslavia: Self-mangement or Mismanagement?,« *Economic and Political Weekly* 23, št. 40 (1988): 2052–54.

3 Malsimović, »Yugoslavia: Development of Scientific Research,« 846.

25 inštitutov, na slovenski akademiji v Ljubljani pa 12. Inštituti, ki so jih ustanovljale akademije, so morali uvesti v znanost marksistične mlade raziskovalce in pospeševati tehnološki razvoj, da bi podprli in omogočili ekonomsko preobrazbo države v industrijsko družbo. Naloga družboslovja in humanistike je bila kar najbolj razširiti splošno izobrazbo prebivalstva in postaviti »znanstvene« osnove za socialistično ideološko preobrazbo družbe, kulture, izobraževanja in same znanosti. Od Sovjetske zveze so pričakovali materialno, tehnično in ekspertno pomoč pri izgradnji sistema znanstvenih institucij. Dosežki sovjetske znanosti so bili referenčni. Na univerzah so prevzeli sovjetske učne načrte in študijsko literaturo. Za nekaj let je bila v knjižni dobavi večina knjig v ruskem jeziku. Znanost so delili na sovjetsko in buržoazno, pozitivne attribute in družbeno upravičenost so pripisovali le sovjetski znanosti.⁴

Prelomnica je bil spor s Sovjetsko zvezo leta 1948. Začel se je postopen odmik od sovjetske prakse. Odtegnitev pomoči in odpoved izobraževanja strokovnjakov na sovjetskih univerzah in inštitutih sta zelo prizadeli znanstveni sistem. V prvi reakciji, ko odnosi z zahodnimi državami še niso bili urejeni, so skušali delovati samozadostno. Vse napore so usmerili v izobraževanje potrebnih strokovnjakov doma, znanstveni inštituti naj bi tudi povečali napore pri raziskovalnem delu brez sovjetske pomoči.⁵ Izključitev iz skupnosti komunističnih držav je imela za posledico uveljavitev drugačnega družbenega modela. Reformne procese v državi je od petdesetih let dalje zaznamovala postopna decentralizacija, to je prenos pristojnosti oblikovanja razvojnih politik z zvezne ravni na posamezne republike, deloma tudi na posamezne institucije.⁶ V času drugega razvojnega modela je mreža znanstvenih in visokošolskih ustanov še naraščala. Kakor je Jugoslavija postopno izhajala iz politične izolacije in se uveljavljala kot vmesni člen v hladnovojni dihotomiji med zahodom in vzhodom, tako se je tudi na znanstvenem področju odpirala na zahod. Širiti se je začelo sodelovanje z zahodnimi inštituti in univerzami, od srede petdesetih let tudi z deželami t. i. »tretjega sveta« iz Azije in Afrike.⁷

Zvezni zakoni so določali samo skupen okvir, poudarki znanstvene in študijske politike pa so se izvajali na republiški ravni. Na ravni federacije so pri resornih ministrstvih za znanost in izobraževanje ustanovili koordinacijske organe, ki so povezovali znanstveno delo v državi. Leta 1957 so sprejeli nov zakon o znanstveni dejavnosti, ki je povsem odpravil sovjetski tip organizacije znanosti. Nato so leta 1965 sprejeli še zakon o koordinaciji znanstvenega dela na federalni ravni in zvezni fond za financiranje znanosti. Na zvezni ravni je tako ostala organizacija mednarodnega znanstvenega sodelovanja. Zvezni fond za financiranje znanosti je bil namenjen financiranju znanstvenih projektov državnega značaja, kjer so sodelovale institucije iz različnih delov države. Financiranje lastnih znanstvenih in visokošolskih ustanov so prevzele

4 Dragomir Bondžić, »Razvoj nauke u Jugoslaviji posle drugog svetskog rata,« *Kultura*, št. 161 (2018): 206. Aleš Gabrič, »Znanstvena politika v Sloveniji po drugi svetovni vojni in vloga Antona Peterlina,« v: *Anton Peterlin 1908–1993* (Ljubljana: SAZU in IJS, 2008), 305–09.

5 Bondžić, »Razvoj nauke u Jugoslaviji,« 207

6 Ramnat, »Yugoslavia: Self-mangement or Mismanagement,« 2052–54.

7 Bondžić, »Razvoj nauke u Jugoslaviji,« 207.

posamezne republike. Decentralizacija je spodbudila nadaljnjo rast znanstvenih in univerzitetnih ustanov. Ta čas lahko štejejo tudi kot zaključek ustanovnega obdobja. Rezultati niso bili zanemarljivi. Leta 1956 je bilo po uradnih evidencah v državi 730 znanstvenih ustanov (inštitutov, klinik, laboratorijev ipd.). Pred drugo svetovno vojno jih je bilo 215. Rast je bila občutna. Na univerzah se je samo v letih 1953–1956 število raziskovalcev povečalo za 27 odstotkov, na inštitutih celo za 55 odstotkov. Rast ni bila samo posledica institucionalne širitve sistema, temveč tudi širitve raziskovalnega dela v obstoječih ustanovah.⁸ Rast števila raziskovalcev se je nadaljevala tudi v naslednjih desetletjih. Leta 1965 jih je bilo 6511, leta 1980 23.164 in leta 1987 32.633. Večina raziskovalcev je bila zaposlena na inštitutih, majhen delež v razvojnih oddelkih podjetij.⁹ V skupnem je imela Jugoslavija leta 1978 9,6 raziskovalca na 10.000 prebivalcev in 39,4 raziskovalca na 10.000 zaposlenih. Analize so kazale, da je kadrovski zaostanek v primerjavi z mednarodnimi razmerami relativno manjši, kot so beležili pri obsegu vlaganj, kjer je bil razkorak večji. Rast števila raziskovalcev kaže, da je bilo zavedanje o nujnosti večjih vlaganj v znanstvenoraziskovalno delo očitno. Na ravni političnih deklaracij in vladnih strategij ekonomskega in socialnega razvoja je bil velik poudarek namenjen spodbujanju inovativnosti in znanstvenoraziskovalnega dela kot temeljnega orodja razvojne politike. A stvarnost je v osemdesetih letih šla svojo pot. Globoka ekonomska kriza, inflacija na poti v hiperinflacijo in krhanje socialne kohezije v državi so ustvarjale razmere, kjer ni bilo pogojev za rast vlaganj v znanstveno in raziskovalno dejavnost.¹⁰

Mednarodno znanstveno sodelovanje

Že predvojne znanstvene institucije so bile vpete v mednarodni prostor. Jugoslovanska inteligenca je bila pred drugo svetovno vojno praviloma šolana v tujini. Neposredno pred izbruhom vojne so jugoslovanski študentje bili v Franciji (146), Nemčiji (312), Avstriji (del rajha), Češkoslovaški (193), Italiji (98) in Veliki Britaniji (36). Francija in Nemčija sta bili ne samo politično in ekonomsko, ampak tudi kulturno in znanstveno pomembni za razvoj jugoslovanske znanosti.¹¹ Izrazita naslonitev na Sovjetsko zvezo v prvih povojnih letih je pomenila odmik od siceršnje prakse sodelovanja z nizom univerz in inštitutov po Evropi.

Preusmeritev znanstvene politike je vplivala na možnosti mednarodnega sodelovanja. V prvem obdobju je bilo centralizirano na ministrstvu federalne vlade, pristojnem za znanstvene dejavnosti. Vabila za kongrese ali druge mednarodne prireditve in ponudbe za sodelovanje so prihajali prek diplomatskih predstavništva v tujini. Atašeji za kulturo so pokrivali tudi znanstveno področje. Njihova naloga je bila navezovanje stikov z znanstvenimi ustanovami in iskanje možnosti za sodelovanje. Poskrbeti so

---

8 Bondžić, »Razvoj nauke u Jugoslaviji,« 208–12. Gabrič, »Znanstvena politika v Sloveniji,« 309–13.

9 Bondžić, »Razvoj nauke u Jugoslaviji,« 215.

10 Ibidem, 216, 217.

11 Dragomir Bondžić, *Misao bez pasosa – Medunarodna saradnja beogradskog univerziteta 1945–1960* (Beograd: ISI, 2011), 46, 47.

morali tudi za izvedbo gostovanj znanstvenikov v tujini. Neredko je prihajalo do pritožb, da predstavnštva v tujini niso zadovoljivo opravljala svojega dela. Vsi odhodi znanstvenikov (študentov) v tujino ali gostovanja tujih so morali biti organizirani in prijavljeni. Enako je veljalo tudi za študentske izmenjave.

Podpisali so vrsto sporazumov in konvencij z vzhodnoevropskimi državami o sodelovanju na znanstvenem in tehničnem področju. Nastopila je velika kulturna in znanstvena preusmeritev, Sovjetska zveza je prek študentskih izmenjav uveljavljala kulturno in znanstveno dominacijo. Kar 86 odstotkov jugoslovanskih študentov v tujini je bilo v državah vzhodnega bloka, pretežno v Sovjetski zvezi ali Českoslovaški. Slika sovjetske dominacije postane še nazornejša, ko vključimo v podatke še vojaške štipendiste v Sovjetski zvezi, ki so presejali število civilnih študentov. Jugoslovanski študentje so sicer študirali na vseh usmeritvah, a kar 60 odstotkov jih je bilo na tehniških in drugih gospodarskih usmeritvah (rudarstvo, promet, kmetijstvo, gozdarstvo). Med preostalimi sta izstopala študija ekonomije in medicine. S tem so bile več kot jasno izražene tudi prioritete jugoslovanske razvojne politike v povojnih letih. Sovjetska zveza je Jugoslaviji nudila največ pomoči, profesorjev in drugega osebja, potrebne za organizacijo študija in znanstvene dejavnosti v državi. Le manjši del so prispevale druge socialistične države.

Čeprav je sodelovanje s Sovjetsko zvezo zajelo večino dejavnosti, pa sodelovanje z zahodnimi državami ni povsem usahnilo. Enako je veljalo tudi za pošiljanje študentov na zahodne univerze.¹² Se je pa raven obojega precej znižala. Tradicije in vzpostavljenih povezav ni bilo mogoče povsem prekiniti. Poudariti velja gostovanje uglednega britanskega zgodovinarja A. J. P. Taylorja leta 1947 na jugoslovanskih univerzah. Gostovanje je bilo organizirano, poleg strokovne plati (predavanja, navezovanje kontaktov) je gostiteljem veliko pomenilo, da so lahko gostu predstavili tudi turistične znamenitosti.¹³ Predstavniki iz Jugoslavije so se redno udeleževali različnih kongresov in tudi pošiljali posameznike na izpopolnjevanja in študij v zahodne države. Vabila na kongrese so sprejemali prek diplomatskih predstavništva. Če je bila udeležba znanstvenikov iz Sovjetske zveze ali drugih komunističnih držav zagotovljena, v državi ni bilo zadržkov, da ne bi sodelovali tudi jugoslovanski znanstveniki. Vsak obisk v tujini pa je moral biti prijavljen in odobren pri oblasteh.

Proti zahodu

Komaj je sodelovanje z vzhodnoevropskimi državami dobro steklo, je leta 1948 prišlo do političnega spora s Sovjetsko zvezo. Kot druge oblike sodelovanja je bilo tudi znanstveno sodelovanje na mah prekinjeno. Ni bilo več izmenjav, ni bilo več skupnega dela na znanstvenih projektih. Znanost je bila v enakem položaju kot država v

---

12 Miroslav Perišić, *Od Staljina ka Sartru. Formiranje jugoslovenske inteligencije na evropskim univerzitetima 1945–1958* (Beograd: INIS, 2008), 83–92, 208.

13 Bondžić, *Misao bez pasoša*, 61–80.

celoti. Pot iz izolacije je vodila na Zahod. Kakor je bila država deležna ekonomske, vojaške in politične pomoči zahodnih držav v sporu s Sovjetsko zvezo, tako se je širilo sodelovanje na vseh področjih.¹⁴ Postopno se je znanstveno sodelovanje z zahodnimi državami začelo krepiti. Ni bilo odvisno samo od jugoslovanske volje, temveč tudi od pripravljenosti zahodnih držav, da to sodelovanje spodbudijo. Po odpravi začetnega nezaupanja, po ureditvi političnih razmerij je sodelovanje z zahodnimi institucijami steklo. Odpirale so se možnosti znanstvenega sodelovanja prek zahodnih nacionalnih institucij (British Council, Rockefeller, Carnegie in Ford Foundation, štipendije zahodnih vlad) in mednarodnih organizacij (UN, UNESCO, OECD, različne mednarodne asociacije akademij znanosti in umetnosti). Kakor so prej oblasti spodbujale znanstveno skupnost k intenzivnemu sodelovanju z državami socialističnega bloka, so jih sedaj pozivale, da naj v imenu napredka znanosti in hitrejšega razvoja države čim več sodelujejo z zahodnimi institucijami. Raven in obseg znanja o družbenih in tehnoloških procesih sta bila v državi še skromna. Vpetost jugoslovanskega znanstvenega sistema v mednarodni prostor je postopoma naraščala. V petdesetih letih (1952–1962) je v okviru tehnične pomoči v Jugoslavijo prišlo 610 tujih strokovnjakov, 4561 jugoslovanskih strokovnjakov je dobilo štipendije za študij ali izpopolnjevanje v tujini. V programih OZN je sodelovalo 213 jugoslovanskih strokovnjakov, Jugoslavija pa je štipendirala 468 tujih študentov.¹⁵

Obračanje proti zahodu pa ni pomenilo prekinitve dotedanje prakse, da je treba vse obiske v tujini registrirati pri oblasteh, da je treba med bivanjem v tujini biti v stiku z diplomatskimi predstavništvi in po povratku v domovino pisati obširna poročila. Ne samo o znanstveni dejavnosti, temveč tudi o političnih in socialnih razmerah, odnosu do Jugoslavije in podobno. Znanstveniki so postali neke vrste opazovalci za potrebe državnega aparata. Prav tako so morali dobiti dovoljenje državnih oblasti za objavljanje v tujini. Čeprav uradnega sodelovanja s Sovjetsko zvezo ni bilo, pa se ni bilo mogoče povsem izogniti stikom. Mednarodni kongresi različnih disciplin so bili velika preizkušnja za znanstvenike, saj so jih sovjetske delegacije nemalokrat izkoristile za »ideološki«
obračun z udeleženci iz Jugoslavije. Zato so zvezni organi od primera do primera tehtali upravičenost udeležbe na mednarodnih kongresih, odvisno od znanstvenega pomena. Na mednarodne konference so potovali organizirano, kot neke vrste državne delegacije. Pazili so, da so v mednarodni prostor pošiljali znanstvenike, ki so govorili tuje jezike in imeli primerljive znanstvene dosežke. Norma je bilo znanje vsaj enega svetovnega jezika, da so lahko komunicirali v mednarodni skupnosti.

Pomemben segment mednarodnega sodelovanja je bila tudi nabava mednarodne strokovne literature. Potekala je prek zamenjave ali nakupa. Pri zamenjavi so imele veliko vlogo nacionalne in univerzitetne knjižnice in akademije znanosti. Izmenjava publikacij je potekala z najpomembnejšimi univerzami in revijami na zahodu. Nakup zahodne literature je podpirala tudi država s svojimi sredstvi. Pomembna pa je bila tudi

14 Lorraine M. Lees, *Keeping Tito Afloat. The United States, Yugoslavia and the Cold War* (The Pennsylvania State University Press, 1997).

15 Bondžić, »Razvoj nauke u Jugoslaviji,« 213.

tuja pomoč. Tako je denimo Rockefeller Foundation nekaj let plačevala naročnino za 40 ameriških znanstvenih revij, ki so jih po lastnem izboru prejemale jugoslovanske univerze in inštituti. To priložnost so znanstvene institucije izkoristile tudi za popolnitev tistih letnikov, ki jih niso mogli imeti zaradi vojne ali izrazite orientacije na sovjetski znanstveni tisk v prvih povojnih letih. Obseg sodelovanja se je zelo povečal in ni bil samo enosmeren, tuji znanstveniki so začeli veliko pogosteje kot prej gostovati na jugoslovanskih univerzah in inštitutih, država je tudi na široko odprla možnosti za bivanje in študij študentov iz tujine.

Jugoslavija je s spodbujanjem mednarodnega sodelovanja želela pospešiti prenos znanja in tehnologije. Nezanemarljiva je bila tudi težnja po širitvi mednarodnega socialnega omrežja znanstvene skupnosti. Če so jugoslovanski znanstveniki kritizirali sovjetski ideološki pristop na mednarodnih konferencah, pa oblast sama ni bila imuna proti ideološkim pristopom. Tako je od jugoslovanskih udeležencev konferenc in kongresov še v prvi polovici petdesetih let terjala, da ostro nastopajo proti udeležbi španskih predstavnikov v mednarodnih telesih ali proti temu, da bi bili konference in kongresi v Francovi Španiji. V tem času so se že kazali znaki liberalizacije in oblasti so izgubljale pregled nad celoto mednarodnega sodelovanja. Posamezniki so začeli v tujino potovati samostojno ali pa na stroške svojih institucij. Ena temeljnih ovir za obseg sodelovanja je bilo pomanjkanje sredstev, zlasti za daljša študijska potovanja in specializacije. Tehnična pomoč zahodnih vlad, ki so nudile vrsto štipendij za študij ali krajša študijska bivanja, je veliko pripomogla v integraciji znanosti v mednarodni znanstveni prostor.¹⁶

Potovanja jugoslovanskih znanstvenikov v tujino so narasla in postala geografsko bolj razpršena. Leta 1957 je kar 27,5 odstotka jugoslovanskih univerzitetnih učiteljev potovalo v (zahodno) tujino na kongrese, krajše specializacije ali študijska potovanja.¹⁷ Obseg sodelovanja je zadržal smeri, ki so bile že tradicionalno prisotne pri izobraževanju jugoslovanske znanstvene skupnosti pred drugo svetovno vojno.¹⁸ Univerze iz srednjeevropskega prostora (ZR Nemčija, Avstrija, Švica, Italija) z dodatkom francoskih in britanskih so ohranjale primat tudi v obdobju po drugi svetovni vojni.¹⁹ Kasneje v šestdesetih letih je narasel tudi pomen ZDA. V sedemdesetih letih je bil njihov delež že prevladujoč.²⁰ Vloga ZDA je narasla po zaslugi različnih fundacij za znanstveno in kulturno sodelovanje. Zlasti velja poudariti programa Ford Foundation od leta 1959 in Fullbright scholars and professors.²¹ V obeh je sodelovala vrsta znanstvenikov, ki so pridobljeno znanje prenašali v jugoslovansko družbo in ekonomijo. Študija o ekonomistih, ki so študirali v ZDA, večinoma prek Ford Foundation, je pokazala, da je bil njihov doktrinarni (neoklasična ekonomija) vpliv po povratku velik – tako

16 Bondžić, *Misao bez pasoša*, 61–138. Jordan Lloyd, »Scientific and Technological Cooperation among East European Communist Countries,« *Minerva* 8, št. 3 (1970): 376–95.

17 Bondžić, »Razvoj nauke u Jugoslaviji,« 213.

18 Perišić, *Od Staljina ka Sartru*.

19 Bondžić, *Misao bez pasoša*, 154

20 »Naučna politika i naučno-istraživačka delatnost,« *Jugoslovenski pregled* 24, št. 7–8 (1980): 281.

21 Frederick Barghoorn, »Cultural Exchange Between the Communist Countries and the United States,« *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 372 (1967): 116.

na oblikovanje razvojnih politik kot na vsebine univerzitetnega študija ekonomije.²² Pričakovanje, da je bilo podobno tudi v drugih disciplinah, ni preuranjeno. V desetletju 1953–1963 je bilo v tujini okoli 17.000 strokovnjakov zaradi izobraževanja (doktorati, specializacije) in študijskih potovanj (obiski institucij, konference, kongresi).²³ Do leta 1978 je v znanstvenih mednarodnih izmenjavah v ZDA in zahodnoevropskih državah sodelovalo blizu 30.000 znanstvenikov, študentov, specializantov in tehničnih strokovnjakov.²⁴ Pri tem pa niso všteti tisti, ki so se na izobraževanje odpravili v lastni režiji, ne da bi oblasti obveščali o svojem odhodu.²⁵

Leta 1980 so jugoslovanske znanstvene institucije sodelovale z institucijami iz 20 držav: 110 projektov so izvajali z zahodnoevropskimi in drugimi razvitimi državami, 114 projektov je potekalo v sodelovanju z institucijami iz ZDA. Jugoslavija je aktivno sodelovala tudi z organizacijo OECD in Evropsko gospodarsko skupnostjo. Na eni strani je bila prejemnica tehnične pomoči, na drugi strani pa so jugoslovanski znanstveniki sodelovali v skupnih ali mednarodnih projektih. V okviru OECD so leta 1980 sodelovali pri izvajanju 22 nacionalnih projektov in osmih skupnih projektov. V okviru znanstvenega sodelovanja z Evropsko gospodarsko skupnostjo je bila Jugoslavija od leta 1971 vključena v program COST, leta 1980 je sodelovala pri šestih mednarodnih znanstvenih projektih, v istem letu pa so jugoslovanske znanstvene institucije vstopale še v dvanajst mednarodnih znanstvenih projektov programa COST.

Po ureditvi odnosov s Sovjetsko zvezo v drugi polovici petdesetih let je znova steklo sodelovanje z vzhodnoevropskimi komunističnimi državami, vendar obseg tega sodelovanja ni dosegal pomena sodelovanja z zahodnimi znanstvenimi institucijami in drugimi ustanovami. Obrat proti zahodni znanosti je bil trajen. Če je bilo sodelovanje z zahodnimi institucijami vedno bolj v domeni interesa posameznih jugoslovanskih univerz ali inštitutov, celo posameznikov, pa je bilo sodelovanje z vzhodnoevropskimi komunističnimi državami, predvsem s Sovjetsko zvezo, še vedno močno regulirano.²⁶ V tem delu Evrope je Jugoslavija lahko izvajala politiko mehke moči, zaradi svoje bližine zahodnemu svetu.²⁷ Od leta 1964, ko je bil podpisan sporazum o znanstvenem in tehničnem sodelovanju, pa do leta 1977 so jugoslovanske institucije sodelovale v skupno 250 projektih z institucijami iz vzhodnoevropskih držav. V trinajstih letih so dosegle obseg sodelovanja, kakršen je bil z zahodnimi državami dosežen v enem samem letu (1980). Izmenjava raziskovalcev je bila sicer v vzponu, vendar daleč od sodelovanja z zahodnimi institucijami. Leta 1977 je v obe smeri potovalo le 400 posameznikov.²⁸

22 Johanna Bockman, *Markets in the Name of Socialism The Left-Wing Origins of Neoliberalism* (Stanford: Stanford University Press, 2011), 77–106. Neven Borak, *Študij ekonomije v Jugoslaviji* (Ljubljana: Zveza ekonomistov Slovenije, 2019).

23 Bondžić, *Misao bez pasoša*, 159.

24 »Naučna politika i naučno-istraživačka delatnost,« 281.

25 Perišić, *Od Staljina ka Sartru*, 83–92, 396–419.

26 Bondžić, *Misao bez pasoša*, 61–138. Lloyd, »Scientific and Technological Cooperation among East European Communist Countries,« 376–95.

27 Dean Vuletic, »Sounds like Amerika. Yugoslavias Soft Power in Eastern Europe,« v: Peter Romijn, Giles Scott-Smith in Joes Segal, *Divided Dreamworlds, The Cultural Cold War in East and West* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2012), 115–31.

28 »Naučna politika i naučno-istraživačka delatnost,« 269–85.

S tretjim svetom

Jugoslovanska mednarodna politika je slonela na načelih neuvrščenosti, Jugoslavija je bila tudi med ustanoviteljicami in vodilnimi državami gibanja neuvrščenih.²⁹ To je imelo implikacije tudi na področju znanstvenega sodelovanja. Okrepljeno sodelovanje z deželami t. i. tretjega sveta se je začelo sredi petdesetih let. Jugoslovanska vloga v gibanju neuvrščenih je odpirala priložnosti za mednarodno znanstveno izmenjavo. Tu je država nastopala v drugačni poziciji kot v odnosu do zahoda, kjer je bila prejemnica mednarodne tehnične pomoči. Jugoslavija je lahko deželam tretjega sveta ponujala ekspertno pomoč pri prenosu znanja in tehnologije. V okviru preusmerjanja proti Zahodu so začeli sistematično politiko štipendiranja tujih študentov. Najprej so na začetku petdesetih let začeli prihajati študentje iz zahodnoevropskih držav, ki so praviloma študirali jugoslovanske jezike, kulturo, književnost, umetnost in zgodovino. To je potem ostala stalnica vse do razpada jugoslovanske države.

Počasi se je odpirala tudi možnost šolanja za študente iz Azije in Afrike. Najprej so bili navezani odnosi z Indijo in Burmo, od tam so začeli prihajati prvi študenti. Poleg kulturne in znanstvene dimenzije so jugoslovanske oblasti že od začetka poudarjale tudi ekonomske vidike tega sodelovanja. Študentje iz teh dežel naj bi bili tudi nosilci ekonomskega sodelovanja z azijskimi in afriškimi državami. Jugoslavija je želela na ta način uveljavljati tudi politiko »mehke moči«. Pri tem so se oblasti zavedale, da ne morejo nuditi tako velikodušnih pogojev kot zahodne države, a da mora štipendija zadostovati za dostojno preživetje, ne da bi azijski ali afriški študenti potrebovali pomoč domačih vlad ali družin. Za namen štipendiranja tujih študentov so leta 1953 ustanovili posebno službo pri zvezni vladi, ki je v dialogu z zainteresiranimi državami urejala prihod v Jugoslavijo in študij. Proti koncu petdesetih let se je interes študentov iz Indije in Burme zmanjševal, namesto njih so začeli prihajati študentje iz arabskih in afriških držav.³⁰ Do leta 1980 jih je Jugoslavija štipendirala skoraj 7000, 2600 jih je študiralo na lastne stroške na jugoslovanskih univerzah, več kot 1000 posameznikov je bilo vključenih v različne programe krajšega izobraževanja in specializacij. Pa to ni bila končna številka, saj je množica strokovnjakov bivala in se izpopolnjevala v Jugoslaviji v okviru gospodarskega sodelovanja ali v programih prenosa tehnologije v posameznih podjetjih. Strokovnjaki so pokrivali področje industrije, kmetijstva, gradbeništva, prometa, zdravstva, izobraževanja. Od leta 1954 do 1980 je Jugoslavija poslala na delo v te dežele v razvoju več kot 9000 strokovnjakov. Nudili so tehnično pomoč na področjih, najbolj urgentnih za te države, ki so velikokrat komaj pridobile svojo državnost in so potrebovale pomoč za organiziranje družbe in ekonomije v postkolonialni dobi.³¹

---

29 Nataša Mišković, Harald Fischer Tiné in Nada Boškowska, ur., *The Non-Aligned Movement and the Cold War* (Delhi – Bandung – Belgrade), Routledge, 2014.

30 Dragomir Bondžić, »Školovanje studenata iz zemalja u razvoju kako deo spoljne politike Jugoslavije 1950–1961,« *Annales* 24, št. 4 (2014): 637–48.

31 »Naučna politika i naučno-istraživačka delatnost,« 281.

Samoupravni gospodarski model je pritegnil pozornost mednarodne intelektualne javnosti.³² Tudi med jugoslovanskimi politikami je prevladala ideja, da bi lahko na podlagi izkušenj s »samoupravnim gospodarskim in socialnim sistemom« delili znanje z deželami v razvoju. Tako so ustanovili International Center for Public Enterprises in Developing Countries (ICPEDC) v Ljubljani. Šlo je za edino tako ustanovo v gibanju neuvrščenih. Ustanoviteljica je bila leta 1974 jugoslovanska vlada, v sodelovanju z Organizacijo združenih narodov. V center se je včlanilo več kot 40 držav in sodelovalo pri njegovem delu. Center je nudil ekspertno pomoč, izobraževanje, raziskovanje in informacijsko podporo. V okviru centra so delovali strokovnjaki, ki so lahko svetovali vladam dežel v razvoju. Svetovanje je temeljilo na izkušnjah samoupravnega sistema, na neki način so izvažali jugoslovanski ekonomski model v dežele tretjega sveta. To je bilo v času, ko je bil ugled Jugoslavije velik in se je njen model tržnega socializma sprejemal kot alternativa centralno planski ekonomiji sovjetskega tipa. Center je promoviral izobraževanje vodilnih kadrov državnih podjetij, globalno finančno sodelovanje med deželami v razvoju, industrijsko restrukturiranje, reorganizacijo oziroma razdelitev velikih monopolnih podjetij v manjša in tudi ustanavljanje malih in srednjih podjetij, prav tako so promovirali podjetništvo kot način upravljanja podjetij v javni lasti.³³ Omeniti je treba še centre v drugih delih države, ki so delovali na področju kmetijstva in ribištva. Z državami tretjega sveta so poslovali Center za razvoj agroindustrije, Center za koruzo in Center za ribištvo. Sistematično proučevanje dežel v razvoju pa je opravljal Inštitut za dežele v razvoju.³⁴

Odliv možganov

Z odpiranjem v mednarodni prostor, sprostitev potovanj v začetku šestdesetih let in začetki množičnih migracij v zahodne države se je Jugoslavija na znanstvenem področju srečala tudi z izseljevanjem znanstvenikov. Prve primere so opažali že v petdesetih letih, ko se posamezniki niso vrnili z gostovanj v tujini ali pa so se med obiski dogovorili za novo zaposlitev in se nato naknadno izselili. Prvi odziv oblasti je bil, da je skušala doseči, da bi države gostiteljice preprečile sprejemanje jugoslovanskih znanstvenikov.³⁵ V šestdesetih letih so se težave še zaostriale, v tujino so odhajali že diplomanti in sploh niso iskali službe doma. Odmevna je bila selitev profesorja Antona Peterlina, pomembnega fizika iz Slovenije, ki je pred drugo svetovno vojno doktoriral na Humboldtovi univerzi v Berlinu. Kot razloge odhoda je navajal nezadostno financiranje znanosti, neustrezne pogoje za poglobljeno raziskovanje, nestimulativno okolje, ki ni v zadostni meri vrednotilo vrhunskih znanstvenih dosežkov. Leta 1960 je odšel

---

32 Bockman, *Markets in the Name of Socialism*, 77–80. Susan Woodward, *Socialist Unemployment. The Political Economy of Yugoslavia 1945–1990* (Princeton University Press), 191–221.

33 Bockman, *Markets in the Name of Socialism*, 102–04.

34 »Naučna politika i naučno-istraživačka delatnost,« 281. Mario Polič in Krešimir Sajko, »Africa Research Institution in Yugoslavia,« *Africa Spectrum* 6, št. 1 (1973): 97–101.

35 Bondžić, *Misao bez pasoa*, 157–59.

za profesorja na Technische Hochschule v München, zaupali so mu tudi vodenje fizikalnega inštituta. Leto dni kasneje je že bil v ZDA, kjer je na vrsti ameriških univerz in znanstvenih inštitutih razvijal tehnologijo polimerov do konca svoje delovne dobe in bil nagrajen z vrsto priznanj za znanstvene dosežke.³⁶ Njegovi članki in knjige so sodili med 3 odstotke najbolj citiranih znanstvenih del v času njegovega aktivnega znanstvenega dela.³⁷ Odmeven je bil tudi primer profesorja Jadrana Ferluge, ki je prvi dve povojni leti študiral v Parizu, študij in disertacijo pa dokončal na univerzi v Beogradu. Postal je ugleden profesor za zgodovino Bizanca in srednjeveško zgodovino jugoslovanskih dežel, eden najvidnejših evropskih bizantologov. Leta 1970 je zapustil beograjsko univerzo in prevzel katedro za bizantologijo na univerzi v Münstru v Zahodni Nemčiji.³⁸

Jugoslavija je želela z regulacijo omejiti odtok strokovnjakov. Vendar so migracije kmalu dobile poteze spontanosti. Prvi migranti, ki so odhajali v zahodnoevropske države, so ustvarjali omrežja, ki so omogočala verižno izseljevanje. Zlasti je postalo problematično izseljevanje strokovnjakov, ki so odhajali tudi prek posredništva mednarodnih akademskih omrežij v iskanju boljših delovnih razmer in – kar je bilo pomembno – tudi veliko višjega plačila.³⁹ V šestdesetih in sedemdesetih letih, ko so bile migracije iz Jugoslavije na višku, se je izselilo največ zdravnikov, stomatologov, inženirjev in tehnologov različnih strok, fizikov, matematikov in tudi nemalo družboslovcev. Največ jih je odšlo v države Zahodne Evrope. Nemalo tudi v ZDA, kamor se je v desetletju 1963–1973 izselilo 1370 strokovnjakov.⁴⁰ Do konca sedemdesetih let pa je samo v ZDA dodatno odšlo še 269 priznanih inženirjev, 79 univerzitetnih profesorjev in 103 raziskovalci. V skupnem naj bi se iz Jugoslavije od šestdesetih let pa do konca osemdesetih let 20. stoletja izselilo okoli 50.000 univerzitetno izobraženih posameznikov.⁴¹ O problematiki so razpravljali najvišji državni politični in vladni organi, pa sprememb razvojne politike ni bilo. Razlogi, zaradi katerih so se strokovnjaki in znanstveniki izseljevali, so bili aktualni vse do razpada jugoslovanske države.⁴²

Ekonomsko zgodovino-pisje po drugi svetovni vojni

Ekonomsko zgodovino-pisje po drugi svetovni vojni je delilo usodo zgodovino-pisja. V novi ideološki in politični realnosti je bil zgodovino-pisju namenjen osrednji

---

36 Gabrič, »Znanstvena politika v Sloveniji,« 326–29.

37 Crist Buckley, »The Camille Dreyfus Years – Semicrystalline polymers: Morphology and Deformation,« v: *Anton Peterlin 1908–1993* (Ljubljana: SAZU in IJS, 2008), 229.

38 Ignacij Voje, »Prof. dr. Jadran Ferluga (1920–2004),« *Zgodovinski časopis* 58, št. 1–2 (2004): 207–09.

39 Petar Dragišić, *Zidati tuđe sreče, Ekonomska emigracija iz Jugoslavije u Zapadnu Evropu krajem šestdesetih i početkom sedamdesetih godina* (Beograd: INIS, 2019): 99–116.

40 Marina Lukšič Hacin, »Beg možganov od konca petdesetih do začetka devetdesetih let 20. stoletja s poudarkom na Sloveniji,« *Dve domovini/Two Homelands*, 52 (2020): 113–28.

41 Nikola Šoljan Nikša, »The Saga of Higher Education in Yugoslavia: Beyond the Myths of a Self-Management Socialist Society,« *Comparative Education Review* 35, št. 1 (1991): 148, 149.

42 Dragišić, *Zidati tuđe sreče*, 99–116. Dragan Mihović, *YU – odliv mozgova* (Beograd: Naučna knjiga, 1990).

prostor v ideološkem aparatu. Ne samo da naj bi postalo marksistično, podpreti bi moralo novo politično ureditev in svoje proučevanje usmeriti na ljudstvo in njegovo vlogo v zgodovinskih procesih. Kot glasnika ljudstva seveda tudi na komunistično stranko. Po sporu z Informbirojem in postopni liberalizaciji režima so se neposredni politični posegi v znanost in kulturo omehčali, deloma so bili tudi opuščeni. Vendar to ni pomenilo spremembe ideološko-politične vloge zgodovinarstva. Pri organih komunistične stranke so ustanovili posebna telesa, ki so skrbela za pravilno usmeritev zgodovinarskih raziskovanj in interpretacij. Tako so pri centralnem komiteju komunistične stranke leta 1956 ustanovili zgodovinsko komisijo, prav tako pri centralnih komitejih republiških zvez komunistov. Te komisije so skupaj s komisijami za ideološko delo posredno določale smeri raziskovanja, ne samo v zgodovinarstvu, temveč tudi v humanistiki in družboslovju. V vseh vedah, kjer je šlo za interpretacijo preteklosti.⁴³

Narod je bil pomemben kot referenčni okvir raziskovanja, tudi v času največjih pritiskov po sledenju marksistični konceptiji zgodovinarstva. Od srede šestdesetih let dalje je narod že povsem zamenjal razred kot osrednji predmet zgodovinarskega proučevanja.⁴⁴ Ni bilo ovir, da ne bi v koncept naroda, narodne zgodovine vključili razreda ali revolucionarnih tradicij.⁴⁵ Sinergija med »razrednim« in »narodnim« načelom v zgodovinarstvu je bila očitna že ob konstituiranju komunističnih oblasti. Historični materializem s poudarkom na socialni in ekonomski zgodovini je tudi malim narodom brez države omogočal status »zgodovinskega naroda«,⁴⁶ kar je bil za jugoslovanske narode pomemben poudarek. Narod ali država je ostal osrednji okvir socializacije in pomemben akter v zgodovinskem procesu.⁴⁷

Jugoslovanska historiografija je funkcionirala kot skupnost regionalnih (republiških, nacionalnih) historiografij.⁴⁸ To je zunanje opazovalce nagnilo k oceni, da je enotnost historiografije zagotavljala le enotnost političnega režima v državi.⁴⁹ Proces je bil tesno povezan s politiko decentralizacije, ko so pristojnosti prenašali s federacije na republiško raven. Z decentralizacijo so se krepile tudi identitete historiografij posameznih jugoslovanskih narodov.⁵⁰ Tudi na metodološkem področju je bilo jugoslovansko zgodovinarstvo heterogeno. Prepletale so se različne usmeritve, tudi različne ravni

43 Mateja Režek, »Usmerjena preteklost: mehanizmi ideološke in politične ‚kontaminacije‘ zgodovinarstva v socialistični Sloveniji in Jugoslaviji (1945–1966),« *Acta Histriae* 22, št. 4 (2014): 986.

44 Ulf Brunnbauer, »Kontinuitete in spremembe. Aktualni trendi v zgodovinarstvu Jugovzhodne Evrope,« *Zgodovinski časopis* 57, št. 3–4 (2003): 435.

45 Predrag Marković, »Kako smo pronašli ‚pravo istorijsku istinu‘? Srpska istoriografija posle 1991. godine,« *Prispevki za novejšo zgodovino* 44, št. 2 (2004): 51.

46 Bogo Grafenauer, »Problemi in naloge slovenskega zgodovinarstva v našem času,« *Zgodovinski časopis* 1, št. 1–4 (1947): 22–26.

47 Brunnbauer, »Kontinuitete in spremembe,« 435.

48 Robert Stallaerts, »Historiography in the Former and New Yugoslavia,« *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis* 29, št. 3–4 (1999): 315–36.

49 Ivo Banac, »Historiography of Countries of Eastern Europe: Yugoslavia,« v: *The American Historical Review* 97, št. 4 (1992): 1086. Ivo Banac, »The Dissolution of Yugoslav Historiography,« v: Sabrina Petra Ramet in Ljubiša S. Adamovich, *Beyond Yugoslavia. Politics, Economics, and Culture in a Shattered Community* (Boulder, San Francisco, Oxford: Westview Press, 1995), 42.

50 Brunnbauer, »Kontinuitete in spremembe,« 435.

profesionalnih standardov.⁵¹ Značilna je bila pozitivistično usmerjena dogodkovna zgodovina. Usmerjenost k dogodkov in »dejavom«, ki morajo biti potrjeni v pisnih virih, je zgodovinarjem omogočila, da so lahko opravljali raziskovalno delo v času največjih ideoloških pritiskov.⁵² Hkrati s tem je bila manjšina zgodovinarjev izrazito pod vplivom mednarodnih tokov, francoske šole Annales ali konceptov socialne zgodovine, del zgodovinarjev pa je vztrajal pri marksističnem zgodovinskem determinizmu.⁵³

Zgodovinarji so imeli vse možnosti za spoznanje mednarodnih trendov v zgodovino-pisju. Kulturni transfer je bil mogoč, kar je dokazovala popularna kultura.⁵⁴ Država je na začetku šestdesetih let sprostila potovanja, začele so se velike migracije v zahodne države. Dovoljen je bil uvoz tuje literature, zgodovinarskih revij in knjig, dosegljive so bile širokemu krogu bralcev v akademskih in nacionalnih knjižnicah. Knjige in revije je bilo mogoče naročiti že doma pri knjigotrških podjetjih. Zgodovinarji so potovali in obiskovali knjižnice in knjigarne v zahodni Evropi. O tem pričajo zgodovinarske revije, ki so redno prinašale poročila ali recenzije o novih knjigah in poročila o mednarodnih konferencah in kongresih. Pričajo o tem, da je manjšina redno spremljala sodobno zgodovinarsko produkcijo in prenašala svoja spoznanja na širšo zgodovinarsko skupnost.⁵⁵ Glede na liberalizacijo je presenetljivo, da so komaj kateri zgodovinarji študirali v tujini.⁵⁶ Šele prihodnje raziskave bodo dale odgovor za zadržanost zgodovinarjev v primerjavi z družboslovci, denimo ekonomisti⁵⁷ ali sociologi.⁵⁸

Ob koncu druge svetovne vojne je bilo gospodarsko zgodovino-pisje povsem na začetku. Kot posebna disciplina je stalo pred izzivi konstituiranja. Resda je bila gospodarska zgodovina srednjega veka že afirmirana, vendar je bilo raziskovanje novejših obdobjih povsem potisnjeno v stran. Nova oblast je imela velik interes ravno v moderni zgodovini, v zgodovini kapitalistične ekonomije. Zanimivo je, da se je pojavila literarizirana različica komunistične interpretacije gospodarske preteklosti izpred druge svetovne vojne. V drugi polovici leta 1945 je izšel roman priznanega slovenskega pisatelja Lovra Kuharja *Jamnica*.⁵⁹ Jamnica kot dolina je bila simbol Slovenije, a z nekaj domišljije je bilo mogoče roman brati v jugoslovanskem kontekstu. Avtor je bil vodilen jugoslovanski komunist v tridesetih letih.⁶⁰ Imel je izrazit literarni dar in

51 Stallaerts, »Historiography in the Former and New Yugoslavia,« 330.

52 Brunnbauer, »Kontinuitete in spremembe,« 439.

53 Božo Repe, »Razpad historiografije, ki nikoli ni obstajala,« *Zgodovina za vse* 1, št. 3 (1996): 72. Božo Repe, »Jugoslovanska historiografija po drugi svetovni vojni,« v: *Tokovi istorije* 1, št. 1–4 (1999): 316, 317. Magdalena Najbar Agičič, *U skladu s marksizmom ili činjenicama. Hrvatska historiografija 1945–1960* (Zagreb: Ibis, 2013), 274–300.

54 Zoran Janjetović, *Od internacionale do komerciale. Popularna kultura u Jugoslaviji 1945–1991* (Beograd: INIS, 2011). Radina Vučetić, *Koka-kola socializam. Amerikanizacija jugoslovenske popularne kulture šestdesetih godina XX veka* (Beograd: Službeni glasnik, 2012).

55 Dobrilo Aranitović, *Jugoslovanski istorijski časopis – Bibliografija 1935–1997* (Beograd: Savez istoričara Jugoslavije, 1999). Najbar Agičič, *U skladu s marksizmom ili činjenicama*, 274–300.

56 Perišić, *Od Staljina ka Sartru*, 396–419.

57 Bockman, *Markets in the Name of Socialism*, 77–106.

58 Katja Naumann, »International Research Planning across the Iron Curtain: East-Central European Social Scientists in the ISSC and Vienna Centre,« v: Michel Christian, Sandrine Kot in Ondrej Matejka, ur., *Planning in Cold War Europe. Competition, Cooperation, Circulations (1950s–1970s)* (München: Walter De Gruyter, 2018), 97–122.

59 Prežihov Voranc, *Jamnica: roman seseske* (Ljubljana: Slovenski knjižni zavod), 1945.

60 Aleš Gabrič, ur., *Prežihov Voranc – Lovro Kuhar: pisatelj, politik, patriot* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2010).

je ostal v spominu kot literat, ne kot politik. Roman je bil napisan po temeljitem študiju predvojnih gospodarskih in socialnih razmer in lastne avtorjeve izkušnje, hkrati pa predstavlja komunistično enostransko interpretacijo gospodarskega stanja. Avtor je odprl vprašanja ekonomskih in socialnih težav širokih ljudskih slojev v precepu napredujočega kapitalizma, industrializacije, porajanja delavskega razreda, razrednih bojev, ekonomske krize, pavperizacije prebivalstva in penetracije kapitalistične logike v ruralne skupnosti. Že v tem romanu so bile torej postavljene osnovne konture razumevanja gospodarske preteklosti. Hkrati so bila postavljena raziskovalna vprašanja za prihodnost.

Da je bila reinterpretacija gospodarske preteklosti visoko na politični agendi, govori dejstvo, da so do leta 1948 na vseh ekonomskih fakultetah v državi uvedli predavanja iz gospodarske zgodovine, pri zgodovinskih društvih posameznih republik pa so ustanavljali komisije za gospodarsko zgodovino.⁶¹ V nastajajoči disciplini so prednjačili ekonomisti, zgodovinarji so še stali ob strani. Uveljavila so se tri imena, ki so v kasnejših letih uživala ugled vodilnih ekonomskih zgodovinarjev. Gre za profesorje Rudolfa Bičanića (1905–1968), Mija Mirkovića (1898–1963) z zagrebske univerze in Nikolo Vuča (1902–1993) z beograjske univerze. Vsi trije so bili marksistično usmerjeni.

Kot pri vsaki disciplini so se na začetku postavljala vprašanja definicije raziskovalnega polja. Leta 1948 je Nikola Vučo izdal prvo gospodarsko zgodovino Jugoslavije. Knjiga je vzpostavila osnovna razmerja: zgodovina Jugoslavije je seštevek regionalnih zgodovin jugoslovanskih narodov; vsaka gospodarskozgodovinska obravnava se mora začeti na ravni posameznih narodov (republik) in šele potem je mogoča sinteza na jugoslovanski ravni. Temeljni okvir periodizacije in s tem tudi že interpretacije je bil ideološko predpisan model družbenega razvoja od prazgodovinskih skupnosti, fevdalizma, kapitalizma do socializma. Vučo je naloge ekonomske zgodovine videl v jasni marksistični maniri: proučevanje produkcijskih načinov in odnosov v historični perspektivi, vpliv na družbene odnose, oblikovanje razredov in razredni boji, delitev ustvarjenega družbenega premoženja in potrošnja, vzporedno z razvojem tehnologije tudi na proizvajalce (delavce in kmete), prednost pri proučevanju imajo družbene strukture (organizacije, skupine, razred, družba) pred posameznikom. V metodološkem pogledu je v duhu časa poudarjal pomen historičnega (dialektičnega) materializma in nadrejenost materialnega sveta in odnosov v odnosu do drugih družbenih sistemov. Poudaril je tudi, da je za vsako raziskovanje nujna tudi uporaba kvantitativnih in kvalitativnih metod, ne da bi podrobneje elaboriral ta vprašanja.⁶²

Metodološka vprašanja so prišla bolj do izraza v polemiki med Rudolfom Bičanićem z zagrebske univerze in uglednim slovenskim zgodovinarjem Franom Zwitterom z univerze v Ljubljani. Bičanić je leta 1952 objavil članek o ekonomski zgodovini na presečišču med ekonomsko in historično znanostjo. Zavzel je stališče, da je položaj ekonomske zgodovine med ekonomsko vedo in zgodovinopisjem kontroverzen. Ni

61 Hrvoje Petrić, »Prilozi poznavanju historiografije o gospodarskoj povijesti u Hrvatskoj,« v: Darja Mihelič, ur., *Vizija raziskav slovenske gospodarske in družbene zgodovine* (Ljubljana: Založba ZRC, 2014), 101–07.

62 Nikola Vučo, *Privredna istorija naroda FNRJ do prvog svetskog rata* (Beograd: Naučna knjiga, 1948), 3–13.

sicer dvomil, da je ekonomska zgodovina vendarle historična veda, a kot ekonomist je imel številne pomisleke. Naslanjal se je na tedaj aktualne razprave o ekonomski zgodovini med ekonomisti.⁶³ Pri tem je provokativno zatrdil, da je ekonomska zgodovina veja ekonomske znanosti in da ni historična znanost v ožjem smislu. Gospodarska zgodovina naj bi proučevala, kako se v zgodovini manifestirajo ekonomski zakoni, bolj naj bi bila nagnjena k abstrakciji, sintezi in dolgoročnemu sledenju procesov. Zgodovinarji naj bi pripravljali in urejali relevantno historično gradivo za nadaljnjo analitično osmislitev. Šele ekonomski zgodovinar, to je ekonomist, naj bi bil sposoben ustreznega vrednotenja historičnega gradiva o gospodarstvu v preteklosti. Bičanić ni skrival, da je samo ekonomist, ki ga zanima preteklost, pravi ekonomski zgodovinar. Le metodološki instrumentarij ekonomske znanosti naj bi omogočal pristno spoznanje gospodarske preteklosti. Ekonometrične metode naj bi ekonomski zgodovini kot vedi pomagale postati najeksaktnjša družbena veda, seveda v mejah marksistične zasnove. Deskripcija in iskanje vzročnosti, značilnosti zgodovino pisja po Bičaniću, naj bi bila povsem nezadostna.⁶⁴ Bičanićeve besede so puščale vtis, da ekonomsko zgodovino v veliki meri enači z retrospektivno ekonometrijo.⁶⁵

Bičanićeve misli glede razmerja med ekonomsko zgodovino in zgodovino so bile izzivalne. V polemiko je vstopil Fran Zwitter, zgodovinar, ki je že pred prvo svetovno vojno iskal metodološko sinergijo med zgodovino pisjem in sociologijo.⁶⁶ Odločno je zavrnil trditev, da ekonomska zgodovina ni del historične znanosti. Prav tako se ni strinjal, da naj bi bilo zgodovino pisje samo deskripcija, opozoril je na pomen analize in tudi kvantitativnih metod. Zwitter je gospodarsko zgodovino pojmoval kot samostojno znanstveno disciplino, ki raziskuje, analizira in interpretira ekonomske odnose v celoti in ne opisuje le ekonomskih dejstev. Zaradi celovitosti v metodološka izhodišča vključuje tudi kvantitativne pristope. Zato gospodarska zgodovina kot historična disciplina ne more biti zgolj urejevalec dejstev za ekonomista-gospodarskega zgodovinarja. Zwitter je ponudil pot, kot jo je zastopal v delu o razmerju med sociologijo in zgodovino – interdisciplinarnost. Prepričan je bil, da mora biti znanost o gospodarski zgodovini teoretsko poglobljena in tudi utemeljena na virih, da mora videti tako osrednjo linijo razvoja kakor nianse. Dvojna narava ekonomske zgodovine, v maniri ekonomistov in zgodovinarjev, se mu je zdela dopolnjujoča in koristna za napredek ekonomske zgodovine kot discipline.⁶⁷

63 Med referencami je navajal dela: Bertrand Nogaro, »La méthode de l'économie politique«, Paris 1950; Jean Fourastié, »Histoire économique« (IXe congrès international des sciences historiques), Paris 1950; Werner Sombart, *Der Moderne Kapitalismus: Historisch-systematische Darstellung des gesamteuropäischen Wirtschaftslebens von seinen Anfängen bis zur Gegenwart*, 3 vols. Munich und Leipzig 1902; Abbott Payson, »Sir John Howard Clapham and the Empirical Reaction in Economic History,« *The Journal of Economic History* 11, št. 2 (1951): 148–53. JSTOR, pridobljeno 5. 9. 2022, www.jstor.org/stable/2113127. Skliceval se je tudi na avtorje, ki so jih navajali citirani avtorji.

64 Rudolf Bičanić, »Ekonomska povijest medju ekonomskim in historijskim naukama,« *Kosov zbornik. Zgodovinski časopis* (1952/1953): 824.

65 Eric Hobsbawm, *O istoriji. (On History) O teoriji i praksi i razvoju istorije i njenoj relevantnosti za suvremeni svet* (Beograd: Otkrovenje, 2003), 107–38.

66 Fran Zwitter, *Sociologija in zgodovina* (Ljubljana: Akademsko založba, 1938).

67 Fran Zwitter, »Gospodarska zgodovina kot znanost,« *Zgodovinski časopis* 8, št. 1–4 (1954): 169–72.

V nasprotju z Bićanićem je Mijo Mirković gospodarsko zgodovino pojmoval širše. Ni dvomil, da je ekonomska zgodovina historična veda, zato je tudi posvečal veliko pozornosti historičnim virom. Spodbudil je izdajanje virov za gospodarsko zgodovino Hrvaške.⁶⁸ Gospodarsko zgodovino je videl kot disciplino, ki proučuje gospodarsko preteklost v vsej celovitosti v interaktivnem razmerju z družbo. Ekonomsko zgodovino je opredelil kot »konkretno« vedo, ker ima jasno področje proučevanja: država, narod, lokalna skupnost ipd., kar narekujejo historični viri. Pri tem je bil neomajno prepričan, da je zaradi velikih razlik v družbenem in ekonomskem razvoju jugoslovanskih narodov ekonomska zgodovino treba raziskovati dvotirno. Najprej zgodovino posameznih regij (republik) in šele v drugi fazi ali vzporedno jugoslovansko gospodarsko zgodovino kot sintezo regionalnih zgodovin. V tem procesu naj bi se pokazal »teoretski« značaj ekonomske zgodovine, saj mora kot znanstvena disciplina posploševati rezultate raziskav in iskati »zakovitosti napredka«, tudi z naslonitvijo na metodološki repertoar ekonomske znanosti, zlasti na področju kvantifikacije. Mirković se je, kljub ekonomski izobrazbi, v metodološkem pogledu nagibal k tradicionalni historični metodi.⁶⁹

Rudolf Bićanić⁷⁰ je kot profesor ekonomske zgodovine na pravni fakulteti tudi aktivno raziskoval gospodarsko zgodovino. Ocenjevalci njegovega dela so poudarjali predvsem aplikacijo kvantitativnih metod in tudi obsežne raziskave v arhivih. Osrednja raziskovalna vprašanja, ki so ga zaposlovala, so bila vprašanja geneze in razvoja kapitalizma. Na to temo je napisal dve temeljni študiji o manufakturni proizvodnji na Hrvaškem od srede 18. do srede 19. stoletja ter o začetkih kapitalizma v hrvaškem gospodarstvu, ekonomski misli in politiki.⁷¹ Vsekakor velja poudariti, da ekonomska zgodovina ni zavzemala njegovega celotnega strokovnega in raziskovalnega dela. Bićanić se je oprijel gospodarske zgodovine v obdobju, ko zaradi zamere⁷² pri oblasteh ni mogel objavljati del na temo sodobne jugoslovanske ekonomije, ki je bila njegov prvenstveni interes. Po izidu knjige o dobi manufaktur na Hrvaškem so ga celo kritizirali, da knjige ni v potrebni meri utemeljil na marksistični teoriji. Neuresničena je ostala ideja, da bi se posvetil tudi industrijski revoluciji in razvoju ekonomske misli na Hrvaškem. Ko je na začetku petdesetih let, z začetkom liberalizacije komunističnega režima, prišlo do sprostitve intelektualnega življenja, se mu je odprla pot v raziskovanje sodobne ekonomije. Začele so se njegove objave in knjige na temo ekonomskega sistema, posameznih področnih politik, planiranja itd. Obseg znanstvenega interesa je bil velik. Objavljal je v domačih in tujih revijah. S predavanji je gostoval na zahodnih univerzah in mednarodnih konferencah. Dve leti je prebil v ZDA, v Austinu na Univerzi v Texasu in v Centru za napredne študije in behavioristične znanosti v Palu Altu v

68 Petrić, »Prilozi poznavanju historiografije o gospodarskoj povijesti,« 101–07.

69 Mijo Mirković, *Ekonomska historija Jugoslavije* (Zagreb: Ekonomski pregled, 1958), 1.

70 Željko Karaula, »Prilozi za biografiju Rudolfa Bićanića,« v: *Radovi zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru* 10 (2016): 216–42.

71 Petrić, »Prilozi poznavanju historiografije o gospodarskoj povijesti,« 101–07.

72 Ni povsem jasno, za kakšno zamero je šlo. Po nekaterih trditvah je kot visok uradnik zveznega ministrstva za zunanjo trgovino nasprotoval sklenitvi trgovinskega sporazuma s Sovjetsko zvezo, ki naj ne bi bil v korist Jugoslavije. Potem naj bi se umaknil na zagrebško univerzo. Po besedah njegove žene naj bi bila po prihodu v Zagreb nekaj časa pod nadzorom. Gl. Karaula, »Prilozi za biografiju Rudolfa Bićanića,« 216–42.

Kaliforniji. Obširno socialno omrežje mu je omogočilo, da se je dogovoril za izid knjige v Britaniji pri Cambridge University Press. Predgovor k angleški knjigi mu je napisal profesor Michael Kaser,⁷³ ekonomist in zgodovinar s kolidža St. Antony's v Oxfordu. Bićanića je tik pred dokončanjem rokopisa prehitela smrt, tako da so knjigo za tisk priredili njegovim sodelavci. Delo z naslovom *Economic Policy in Socialist Yugoslavia*⁷⁴ je zgodovina ekonomske politike po drugi svetovni vojni. Ima močno historično noto, saj se v prvem poglavju navezuje na ekonomsko-historično dediščino in kontekst, ki je nastal s kreiranjem jugoslovanske države po prvi svetovni vojni.

Bićaniću se je kot profesor ekonomske zgodovine na zagrebški univerzi pridružil Mijo Mirković.⁷⁵ Pomembni sta dve njegovi deli: *Ekonomska struktura Jugoslavije* (1950) in *Ekonomska historija Jugoslavije* (1958, ponatisi 1961, 1962, 1968 in 1985). Mirkovićeve *Ekonomska zgodovina Jugoslavije* je postala standardna sinteza jugoslovanske ekonomske zgodovine od srednjega veka do začetka druge svetovne vojne. Odlikovala se je zlasti s poglavji, kjer je analitično predstavil razvoj kapitalistične ekonomije v jugoslovanskih deželah.⁷⁶ Posamezna poglavja so oblikovana problemsko, pri čemer je dosledno opozarjal na regionalne posebnosti oziroma različnosti gospodarsko-zgodovinske dinamike pri posameznih jugoslovanskih narodih. Poglavja so obravnavala vas kot gospodarsko enoto, sužnjelastništvo v srednjem veku, vaške ekonomske in socialne strukture v fevdalizmu, fevdalno ekonomijo z gospodarsko vlogo mest, razvoj kapitalizma, regulacijo zemljiških lastninskih pravic, gospodarsko strukturo in politiko Jugoslavije med obema vojnama. Knjigo je po lastnih besedah zasnoval na dveh vzajemno dopolnjujočih metodoloških načelih. Sledil je analizi proizvodnih načinov in ustanov v posameznih fazah družbenoekonomskega razvoja in kvantitativni dokumentaciji in analizi.⁷⁷

Če je bila ekonomska zgodovina kot disciplina konec petdesetih let še ne povsem definirana in nezadostno razvita, pa so se razmere v šestdesetih letih spreminjale. Z ekonomsko zgodovino so se v večji meri začeli ukvarjati tudi zgodovinarji. Na oddelku za zgodovino na zagrebški univerzi so leta 1960 uvedli predmet ekonomska zgodovina. Predaval ga je Igor Karaman, ki je imel zelo širok raziskovalni interes. Nezanemarljiv je njegov prispevek z usmerjanjem študentov na podiplomski ravni. Raziskovalni opus je mogoče posplošiti v sledenje dolgoročnim gospodarskim in družbenim strukturnim spremembam.⁷⁸ Dolgoletno raziskovalno delo in vrsta manjših študij so mu omogočili sintezo hrvaškega gospodarskega razvoja s stališča industrializacije od začetka 19. stoletja pa do druge svetovne vojne. Knjiga izkazuje tudi odsotnost marksistične koncepcije in nadomeščanje konceptualnega okvira s sodobnimi koncepti v zgodovinoписju, kot je denimo koncept protoindustrializacije.⁷⁹ Od šestdesetih let naprej je

73 Michael Kaser, »Foreword,« v: Rudolf Bićanić, *Economic Policy in Socialist Yugoslavia* (Cambridge University Press, 1973), VII–VIII.

74 Rudolf Bićanić, *Economic Policy in Socialist Yugoslavia* (Cambridge University Press, 1973).

75 Dušan Čalić, *Zbornik radova posvećen osamdesetj godišnjici rođenja Mije Mirkovića* (Zagreb: JAZU, 1979).

76 Petrić, »Prilozi poznavanju historiografije o gospodarskoј povijesti,« 101–07.

77 Mirković, *Ekonomska historija Jugoslavije*.

78 Božena Vranješ Šoljan, »Prof. dr. Igor Karaman (1927–1995),« v: *Radovi* 28 (Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest), 7–9.

79 Igor Karaman, *Industrializacija građanske Hrvatske 1800–1941* (Zagreb: Naprijed, 1991).

bila gospodarska zgodovina na Hrvaškem v ekspanziji. Pri tem sta izstopali Miroslava Despot in Mira Kolar Dimitrijević. Miroslava Despot je obravnavala razvoj manufakturne proizvodnje, industrializacijo in začela tudi študije posameznih podjetnikov⁸⁰ v starejših obdobjih, kar je bila pomembna inovacija. Mira Kolar Dimitrijević se je poleg gospodarskozgodovinskih raziskav profilirala še z raziskovanjem »delavskega razreda«.⁸¹

Na beograjski univerzi je bila v procesu oblikovanja gospodarske zgodovine kot discipline nepogrešljiva vloga Nikole Vuča. Kot raziskovalec in profesor ekonomske zgodovine na ekonomski fakulteti⁸² je vplival na vrsto ekonomskih zgodovinarjev. Njegov opus je izjemen, v raziskovalnem delu je kombiniral nacionalni, to je srbski, jugoslovanski in mednarodni pristop. Njegov knjižni prvenec se je začel s sintezo jugoslovanske gospodarske zgodovine⁸³, kasneje je nadaljeval gospodarsko zgodovino Srbije do prve svetovne vojne.⁸⁴ Obe deli sta še bili vpeti v marksistični epistemološki vzorec. V kasnejših delih je začel od tega vzorca odstopati. S tem je sledil potekajočemu procesu v zgodovinopisju. Poleg nacionalne, srbske in jugoslovanske zgodovine je Vučo posegel tudi na področje splošnih pregledov gospodarske zgodovine. Konec petdesetih let je izdal knjigo z naslovom *Ekonomska zgodovina*. Za splošnim naslovom se je skrivala svetovna gospodarska zgodovina. Glede periodizacije in problemske strukture je bil Vučo še vedno na liniji marksistične periodizacije družbenoekonomskih sistemov. Pri pisanju se je naslanjal na različno literaturo, z rahlo prevlado piscev marksističnega izvora, predvsem sovjetskega, vendar se je skliceval tudi na sodobno literaturo zahodnega sveta, francosko, nemško in angleško, kar priča o tem, da je spremljal periodiko v različnih jezikih in torej tudi v različnih metodoloških usmeritvah.⁸⁵ Nekaj let kasneje je izšla posodobljena izdaja z naslovom *Ekonomska zgodovina sveta*. Knjiga je dejansko dvodelna, največji del zajema gospodarsko zgodovino zahodnega sveta oziroma razvoj kapitalistične ekonomije, ne da bi bilo to eksplicitno poudarjeno, drugi del pa je posvečen gospodarski zgodovini Rusije in v zaključku Sovjetske zveze. Po strukturi in konceptualizaciji je druga izdaja *Ekonomske zgodovine sveta* pomenila korak v odmiku od marksistične koncepcije. Periodizacija ne sledi več družbenoekonomskim sistemom, ampak razvojni dinamiki ekonomije.⁸⁶ Obe deli sta bili zasnovani v duhu evrocentrizma in vpeti v zahodni model gospodarske zgodovine. V pregled je vključil primere Egipta, Indije in Kitajske, vendar ne kot samostojnih entitet, pač pa kot odvisna ozemlja evropske kolonialne kapitalistične ekonomije. Vučo se je posvečal tudi vprašanju razmerja med državo in ekonomijo. Napisal je obsežno študijo o

80 Dragutin Pavličević, »Dr. Miroslava Despot (1912–1995)«, v: *Radovi* 28 (Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest), 373, 374.

81 Petrić, »Prilozi poznavanju historiografije o gospodarskoj povijesti«, 107. Damir Agičić, »Životopis i bibliografija Mire Kolar Dimitrijević«, v: *Radovi* 31 (Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest, 1998), 279–92.

82 Vesna Aleksić, »Ekonomska istorija Srbije u domaćoj istoriografiji 2010–2017: metodološki izazovi u kontekstu interdisciplinarnih istraživanja«, v: *Ekonomika i ekohistorija* 14, št. 14 (2018): 214.

83 Vučo, *Privredna istorija naroda FNRJ*.

84 Nikola Vučo, *Privredna istorija Srbije do prvog svetskog rata* (Beograd: Naučna knjiga, 1955).

85 Nikola Vučo, *Ekonomska istorija* (Beograd: Naučna knjiga, 1959).

86 Nikola Vučo, *Ekonomska istorija sveta* (Beograd: Naučna knjiga, 1962).

državni intervenciji v ekonomiji. Sledil je načinu reguliranja ekonomije od antičnih obdobij do sodobnosti. Poglavlja novejših obdobij je razdelil glede na značilnosti ekonomskih sistemov (denimo merkantilizem, liberalizem). Posebno poglavje je namenil Sovjetski zvezi. Pot, ki jo je nakazal v prejšnjih knjigah, se je nadaljevala. Knjiga je, razen poglavja o Sovjetski zvezi, v celoti napisana na temelju sodobne zahodne literature ali virov, ki so jih izdajale zahodne institucije.⁸⁷ Njegovo raziskovanje je dopolnjevala vidna ekonomska zgodovinarica Smiljana Đurović, ki je podrobno analizirala državno intervencijo in regulacijo ekonomije v Jugoslaviji med obema vojnama (interwar period).⁸⁸ K omenjenim velja pridružiti še Danico Milić, ki je raziskovalni interes razširila na vlogo tujega kapitala, tujih bank in zavarovalnic, rudarstva v 19. stoletju.⁸⁹

Vučo je napisal tudi temeljno delo na temo velike ekonomske krize (Great Depression) tridesetih let v Jugoslaviji in položaja kmetijstva v tem času. Delo je izhajalo iz kmetijstva, saj se je z njim preživljalo približno 80 odstotkov prebivalstva. Vučo je z obsežno dokumentacijo analiziral razmere in specifične agrarne ekonomije med depresijo tridesetih let z ekonomskimi in socialnimi posledicami. Delo je bilo zasnovano izrazito etnocentrično in časovno omejeno, viri in literatura omejeni na jugoslovansko raven.⁹⁰ Podoben vzorec je Vučo nadaljeval v delu o industrializaciji Srbije v 19. stoletju, vendar ga je nekoliko nadgradil s komparativnim pristopom. Knjiga je razdeljena na dva dela. V prvem delu avtor sledi razvojni dinamiki industrijskih panog (energetike, rudarstva, metalurgije, gradbeništva, prometa, vojaške, steklarske, tekstilne, prehranske, usnjarske, kemične, lesnopredelovalne in kovinskopredelovalne industrije), v drugem delu analizira korelacijo med industrializacijo ter družbenimi in ekonomskimi spremembami. Na ta način je prepričljivo umestil proces industrializacije Srbije v splošni trend razvoja srbske družbe⁹¹ in meril tudi časovni zaostanek srbske industrializacije.⁹²

V šestdesetih in sedemdesetih letih je h krepitvi gospodarske zgodovine pomembno prispevala ustanovitev inštitutov za zgodovino delavskega gibanja v vsaki jugoslovanski republiki.⁹³ Inštituti naj bi na osnovi historičnega materializma pospešili raziskovanje razvoja delavskega gibanja, komunistične stranke, gospodarskega in socialnega razvoja. Se pravi tem, za katere je komunistična oblast sodila, da so bile v historičnem raziskovanju zapostavljene. Ni bilo namreč mogoče razpravljati o delavskem razredu, ne da bi hkrati predstavljali ekonomske in socialne okoliščine. Tako je postalo proučevanje poteka industrializacije in gospodarskega razvoja prvenstvena tema.⁹⁴ Dolgoročno novi inštituti niso spremenili vzpostavljenih razmer v zgodovino pisju.

87 Nikola Vučo, *Državna intervencija u privredi* (Beograd: Savremena administracija, 1975).

88 Smiljana Đurović, *Državna intervencija u industriji Jugoslavije* (Beograd: ISI, 1986).

89 Aleksić, »Ekonomska istorija Srbije u domačo j istoriografiji,« 213.

90 Nikola Vučo, *Agrarna kriza u Jugoslaviji 1930–1934* (Beograd: Prosveta, 1968).

91 Nikola Vučo, *Razvoj industrije u Srbiji u 19. veku* (Beograd: SANU, 1981).

92 Aleksić, »Ekonomska istorija Srbije u domačo j istoriografiji,« 214.

93 Aleš Gabrič, »Med idejami proučevanja novejšje zgodovine in zgodovine delavskega gibanja,« v: Aleš Gabrič, ur., *Zgodovino pisje v zrcalu – 50 let Inštituta za novejšjo zgodovino* (Ljubljana: Inštitut za novejšjo zgodovino, 2009), 17–48.

94 France Kresal, »Znanstveno posvetovanje o industrijski revoluciji v jugoslovanskih deželah,« v: *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 13, št. 1-2 (1973): 313–17.

Manjši del zanimanja so sicer posvečali zgodovini komunistične stranke, glavnina raziskovalnega delovanja pa je šla v smeri nacionalne, politične, kulturne, socialne in gospodarske zgodovine po uveljavljenih zgodovinskih metodologijah.⁹⁵

Šestdeseta in sedemdeseta leta so pomenila tudi strukturno spremembo. V formativnem obdobju so bili v ospredju ekonomisti, ki so imeli tudi marksistične nazore. Potem pa so primat v ekonomskem zgodovinopisju začeli prevzemati zgodovinarji. Kot smo videli v primeru Nikole Vuča, je marksistični pristop postopno izzvenel. Ne deklarativno, ampak v praksi ekonomskih zgodovinarjev. Sklicevanja na marksistične pojme družbene analize je bilo med zgodovinarji vedno manj. Kapitalizem sta zamenjala pojma industrializacije in kasneje tudi ekonomske modernizacije. Če v tem oziru ekonomski zgodovinarji niso sledili željam oblasti, pa jim v raziskovalni agendi ni bilo česa očitati. Posvetili so se različnim vidikom gospodarskega razvoja, v ospredje so postavljali lokalne fenomene globalnih procesov, družbene strukture in prestrukturiranja. Posvetili so se tudi množicam kot »gibalno zgodovine« in različnim družbenim slojem (delavcem, kmetom, študentom, uradnikom idr.). V metodološkem pogledu je ekonomsko zgodovinopisje delovalo v tradicionalnem zgodovinskem (pozitivističnem) vzorcu s poudarkom na empiriji, deskriptivni analizi in z delnim vključevanjem kvantitativnih metod.

Z rastjo institucij je rasla skupnost ekonomskih zgodovinarjev. Pri zvezi jugoslovanskih zgodovinarjev so ustanovili komisijo za gospodarsko zgodovino, podobno tudi v republiških društvih zgodovinarjev.⁹⁶ Komisijo so si zamislili kot prostor dialoga ekonomskih zgodovinarjev, prostor izmenjave idej in izkušenj. Imela je tri osnovne naloge: povezovanje gospodarskih zgodovinarjev v državi s konferencami in drugimi oblikami sodelovanja, izdajanje časopisa *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae*, sodelovanje v pripravah na svetovne kongrese gospodarske zgodovine v organizaciji IEHA (International Economic History Association) ali v drugih aktivnostih.

V času do razpada države je komisija organizirala pet konferenc. Tema prve v letu 1972 je bila industrijska revolucija, tema druge v letu 1977 je bil razvoj prometa, leta 1980 so razpravljali o specifičnostih ekonomskega razvoja in socialne strukture v posameznih jugoslovanskih regijah, leta 1983 so se posvetili gozdu in gozdarstvu na presečišču naravne dediščine in gospodarske dejavnosti, srečanja so se zaključila leta 1987 z referati na temo živinoreje in njene vloge v gospodarskem življenju.⁹⁷ Na zadnjo konferenco so prvič povabili tujega gosta, nemškega agrarnega zgodovinarja Williija A. Boelckeja. Predstavitve s konferenc so bile objavljene v reviji *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae*, ki je prvič izšla leta 1974. Ustanovitev revije je imela velik pomen, bila je zadnja točka v emancipaciji ekonomske zgodovine kot samostojne zgodovinske discipline. Šlo je za edino revijo v državi, ki je bila posvečena izključno gospodarskozgodovinskim temam. Sedež

95 Gabrič, »Med idejami proučevanja novejšo zgodovino in zgodovino delavskega gibanja,« 17–48.

96 Darja Mihelič, »Od sobivanja do razhoda. Utrinki iz zadnjih dveh desetletij sodelovanja zgodovinarjev druge Jugoslavije,« v: Oto Luthar in Jurij Perovšek, ur., *Zbornik Janka Pleterškega* (Ljubljana: ZRC, 2003), 577, 578.

97 Emilija Cvetković in Aleksandar Matković, »Radanje jedne istoriografije: nasledje Komisije za ekonomsku istoriju Jugoslavije,« v: Vesna Aleksić, Aleksandar Matković in Marko Miljković, ur., *Izazovi izučavanja ekonomske istorije u Srbiji* (Beograd: Institut ekonomskih nauka, 2021), 199–202.

uredništva je bil v Zagrebu, kar ni presenečenje, saj je hrvaško zgodovino pisje prednjačilo pri gospodarsko-zgodovinskih raziskavah. Člani uredništva so bili iz vseh jugoslovanskih republik, glavi urednik pa je bil priznani hrvaški ekonomski zgodovinar Ivan Erceg, ki je bil med drugim tudi profesor ekonomske zgodovine na ekonomski fakulteti zagrebske univerze. Njegovo raziskovalno delo se je osredotočalo na obdobje merkantilizma, gospodarski položaj Hrvaške v habsburški monarhiji, regulacijo podložnih obveznosti v poznem fevdalizmu, agrarno zgodovino, gozdarstvo, trgovino in historično demografijo. S krajšimi študijskimi bivanji in specializacijami se je izobraževal tudi v tujini, zlasti ga je zaznamovala specializacija iz agrarne zgodovine na Univerzi v Hohenheimu v študijskem letu 1965/66.⁹⁸

V strukturi objavljenih člankov so prevladovala razprave na temo prebivalstva, živinoreje, gozdarstva, prometa in industrializacije. Se pravi raziskovalna vprašanja, katerim so bile posvečene konference komisije za gospodarsko zgodovino. Tudi pri tej reviji je prišla do izraza značilnost, da je jugoslovansko zgodovino pisje zbir nacionalnih oziroma republiških historiografij. Večina avtorjev je raziskovalno obravnavala le historične pojave in fenomene v svojem okolju, večina je recenzirala knjige, tiskane v njihovi republici. Kljub prevladujoči usmerjenosti na domačo znanstveno produkcijo je bila rubrika recenzije pomembna, saj je prinašala tudi recenzije del tujih avtorjev in tako omogočala delen vpogled v mednarodni prostor, v tokove v mednarodnem ekonomskem zgodovino pisju. S tega stališča so bila pomembna tudi poročila o mednarodnih kongresih in konferencah, ki so se jih ekonomski zgodovinarji iz Jugoslavije le redko udeleževali. Mednarodno dimenzijo revije so želeli dodatno okrepiti z odprtjem revije tujim kolegom. Med vidnejšimi sta sodelovala specialist za zgodovino Balkana Michael Palaret in znameniti zgodovinar Otomanskega cesarstva Halil Inalcik. S temi dejanji je revija skušala pospešiti integracijo ekonomskih zgodovinarjev v mednarodni prostor. Značilno je, da ni objavljala besedil o marksizmu, delavskem razredu, posvečala se je izključno gospodarsko-zgodovinskim temam v maniri tradicionalnega historičnega pristopa in interpretacije. Le v slabih devetih odstotkih člankov je bil prisoten marksistični besednjak.⁹⁹

Pogled od zunaj

Pri obravnavi razvoja ekonomske zgodovine kot discipline je vsekakor treba omeniti dva ekonomista, ki sta bila po poreklu iz Jugoslavije, delovala pa sta na ameriških akademskih institucijah. Tam sta se dokončno oblikovala kot raziskovalca gospodarske zgodovine. Njune knjige so bile kontrapunkt nastajajočemu ekonomskemu zgodovino pisju, saj sta izhajala iz ambiciozno zastavljene historične sinteze. Njuna dela so bila dostopna v jugoslovanskih knjižnicah, znana strokovni publici, a bi bilo pretirano trditi, da so imela večji odmev ali vpliv med ekonomskimi zgodovinarji.

---

98 Damir Karbić, »Ivan Erceg (1919–2017)«, in: *Zbornik odsjeka povijesnih znanosti HAZU*, 35, 2017, 343–45.

99 Cvetković in Matković, »Radanje jedne istoriografije«, 203–10.

Jozo Tomasevich je izviral iz Hrvaške. Po izobrazbi je bil ekonomist, doktoriral je v Baslu v Švici. V obdobju med obema vojnama je bil v tridesetih letih zaposlen v centralni banki. Tik pred drugo svetovno vojno je bil sprejet v program Rockefeller fellowship in je odpotoval v ZDA, kje se je trajno naselil in postal vodilni strokovnjak za ekonomsko in politično zgodovino Jugoslavije.¹⁰⁰ S področja gospodarske zgodovine velja omeniti knjigo *Peasants, Politics, and Economic Change in Yugoslavia*, ki je izšla pri Stanford in Oxford University Press (1955). Naslov natančno povzema vsebino knjige, to je razvoj kmetijstva, kmete kot družbeni sloj in širši ekonomski kontekst. Kmetijstvo in kmete je avtor vpel v širši gospodarskozgodovinski tok od srede 19. stoletja pa do druge svetovne vojne. Knjiga je razdeljena na tri poglavja, v prvem je predstavil razvoj kmetijstva ter temeljne ekonomske in socialne probleme podeželja na ozadju potekajočih širših gospodarskih sprememb. Drugi del zajema obdobje prve svetovne vojne, tretji pa čas med obema vojnama. Prvi del je koncipiran regionalno, avtor v njem analizira naslovljeno tematiko po posameznih jugoslovanskih regijah (republikah), kar pojasnjuje z zelo različno historično izkušnjo. V drugih delih pa spremeni optiko in je predmet analize Jugoslavija kot celota, a s pretanjenim občutkom za regionalne posebnosti. Podoben pristop je denimo ubral tudi Nikola Vučo v knjigi o agrarni krizi v Jugoslaviji med obema vojnama. Tomasevich v osrednjem delu knjige zelo natančno obravnava posamezne vidike iz zgodovine kmetijstva in podeželja. Obravnava kmete kot politični subjekt in njihovo participacijo v javnem življenju, naravne vire in pogoje kmetijstva, rast (rodnost in mortaliteto) kmečkega v primerjavi z urbanim prebivalstvom, agrarno prenaseljenost (rural overpopulation) v vsej družbeni kompleksnosti, agrarno reformo, posestno strukturo, kapitalsko in tehnološko raven, kreditne vire, integracijo kmetov in kmetijstva v tržno ekonomijo, davčni sistem, produkcijo in potrošnjo, prehrano in zdravje. V metodološkem pogledu je knjiga sledila modelu, ki se je kasneje dobro uveljavil v jugoslovanskem gospodarskem zgodovinopisju. Nastala je na tradicionalnem historičnem (pozitivističnem) vzorcu s poudarkom na empiriji, prodorni deskriptivni analizi in z delnim vključevanjem kvantitativnih metod, kot so omogočali viri. Knjiga je najboljši primer te vrste, je obsežna, skoraj 750 strani, podrobna v obravnavi, sintetična v analizi in izdatno podprta s statističnimi viri. Zelo jo odlikuje uravnoteženost lokalne (regionalne) in jugoslovanske ravni.¹⁰¹ Obe ravni se prepletata v sinergično celoto. Podobno ambiciozna knjiga o ekonomski zgodovini kmetijstva na jugoslovanski ravni še ni izšla.

Drugi avtor, Toussaint Hočevar, je izhajal iz Slovenije. Po drugi svetovni vojni je emigriral v Avstrijo, kjer je študiral ekonomijo in doktoriral v Innsbrucku, nato pa se je ustalil v ZDA kot profesor ekonomije na različnih univerzah, nazadnje na univerzi v New Orleansu.¹⁰² V slovensko ekonomsko zgodovinopisje je vstopil na velika vrata, s sintetičnim pregledom gospodarske zgodovine Slovenije od zemljiške odveze do

100 Alexander Vucinich, »Jozo Tomasevich: 1908–1994,« *Slavic Review* 54, št. 1 (1995): 257, 258.

101 Jozo Tomasevich, *Peasant, Politics and Economic Change in Yugoslavia* (Stanford University Press, Oxford University Press, 1955).

102 Stane Granda, »Toussaint Hočevar (25. 6. 1927 – 21. 4. 1987),« *Zgodovinski časopis* 42, št. 1 (1988): 129–31. Ivan Ribnikar, »Dr. Toussaint Hočevar (1927–1987) – v spomin,« *Bančni vestnik* 36, št. 5 (1987): 155.

začetka šestdesetih let dvajsetega stoletja. V New Yorku je bila namreč leta 1965 natisnjena prva slovenska gospodarska zgodovina modernega časa. Hočevarjevo delo je bilo plod povsem drugačnih okoliščin, kot so jih doživljali zgodovinarji v Sloveniji. Koncept njegove knjige je bistveno odstopal, ne samo zaradi dela v tujini, temveč zaradi predhodne izobrazbe. Kot ekonomist je Hočevar izhajal iz ekonomske analize v historičnem kontekstu. Obravnavo gospodarskega razvoja je sektorsko razčlenil na kmetijstvo, industrijo in finančni sektor, znotraj teh pa natančno razločeval vzroke in posledice dolgoročnih strukturnih sprememb. Že leta 1965 je natančno razčlenil posledice slovenskega prestopa v jugoslovansko državo in spremembo relativnega ekonomskega položaja Slovenije znotraj jugoslovanske države vse do šestdesetih let prejšnjega stoletja.¹⁰³ Hočevar je šel še korak naprej in naslednjo knjigo izdal v slovenskem jeziku. Izšla je v ZDA. V knjigi z naslovom *Slovenski družbeni razvoj* je odprl vprašanje razmerja med gospodarsko strukturo, razvojno dinamiko in etnično emancipacijo Slovencev v 19. stoletju. Obravnaval je vprašanje pomembnosti jezika v transferju tehnologije in znanja, proučeval je »ekonomsko ceno« slovenske dvojezičnosti (slovenščina, nemščina). Kot zaključek je postavil zanimivo tezo, da naj bi bile institucije, ki odločajo o ekonomskem in socialnem razvoju, jezikovno usklajene s prebivalstvom tega ozemlja. Le v tem primeru naj bi bil potencialni družbeni produkt optimalen, kajti družbena ločnica ni več jezikovna, temveč stopijo v ospredje ekonomski in socialni dejavniki razvoja.¹⁰⁴ Njegova teza kasneje ni doživela globlje kritične presoje. Hočevar je znatno prehitel slovenski zgodovinarski čas, tako na konceptualni kot metodološki ravni. Mirno lahko zapišemo, da je sredi šestdesetih let anticipiral konceptualna in metodološka preoblikovanja slovenskega gospodarskega zgodovino pisja s konca osemdesetih oziroma devetdesetih let 20. stoletja. Slovensko ekonomsko zgodovino pisje je bilo v primerjavi s hrvaškimi ali srbskimi v formativnem obdobju kadrovske in institucionalno podhranjeno. Šele ustanovitev Inštituta za zgodovino delavskega gibanja leta 1959 je spodbudila proučevanje gospodarske zgodovine moderne dobe.¹⁰⁵

Soočanje z mednarodnimi trendi

Pri mednarodnem sodelovanju je pomembno opozoriti, da je bila komisija za gospodarsko zgodovino ustanovljena z željo po sodelovanju z IEHA (International Economic History Association). Včlanitev je namreč jugoslovanskim gospodarskim zgodovinarjem omogočila udeležbo na svetovnih kongresih gospodarske zgodovine. Glede na tedanjo organiziranost IEHA na državni podlagi je bila to nuja.¹⁰⁶

---

¹⁰³ Toussaint Hočevar, *The Structure of Slovenian Economy* (New York, 1965). Hočevar, Slovenian role in Yugoslav Economy (Columbus, Ohio, 1964).

¹⁰⁴ Toussaint Hočevar, *Slovenski družbeni razvoj* (New Orleans: Prometej, 1979).

¹⁰⁵ Gabrič, »Med idejami proučevanja novejšje zgodovine in zgodovine delavskega gibanja,« 17–48. Žarko Lazarević, »Identitete in imena gospodarskega zgodovino pisja,« *Ekonomika i ekohistorija* 8, št. 8 (2012): 116–36.

¹⁰⁶ Maxine Berg, »East-West Dialogues: Economic Historians, the Cold War, and Detente,« *The Journal of Modern History* 87, št. 1 (2015): 56.

Jugoslovanska komisija za ekonomsko zgodovino se je leta 1965 včlanila v WEHC (World Economic History Congress). Še isto leto se je majhna skupina jugoslovanskih gospodarskih zgodovinarjev udeležila kongresa WEHC v Münchnu. Od takrat naprej so se udeležili kongresov v Bloomingtonu (1968) in Leningradu 1970. Udeležba na kongresih je bila povezana z veliki finančnimi težavami, saj so le stežka zbrali potrebna sredstva. Ker organizacija ni imela lastnih finančnih virov, je bila odvisna od podpore republiških ministrstev in zveznega ministrstva za znanost oziroma oddelkov za mednarodno sodelovanje. To je postalo kritično v sedemdesetih letih. Končno se jim je uspelo udeležiti kongresa v Edinburgu leta 1978. Ta kongres je bil neke vrste mejnik, saj so po vzoru drugih držav in tudi jugoslovanske prakse pri svetovnih zgodovinarskih kongresih natisnili bibliografijo jugoslovanske gospodarskozgodovinske literature – *Bibliographia Historico-Oeconomica Iugoslaviae*. V bibliografiji so zajeli skoraj 3000 enot v 14 vsebinskih poglavjih: rudarstvo, gozdarstvo, živinoreja, prebivalstvo in migracije, ribištvo, pridobivanje soli, pomorstvo, združništvo, promet, trgovina, finančni sektor, industrializacija, agrarni sektor in obča gospodarskozgodovinska dela. Tematska struktura je odražala obseg in smeri raziskovalnega dela. Med sektorskimi raziskavami so prednjačile agrarna zgodovina, študije prebivalstva in migracij ter procesa industrializacije. Bibliografija je bila plod večdesetletnega razvoja ekonomske zgodovine kot discipline, rastoče samozavesti in postopno naraščajoče želje po mednarodnem sodelovanju.¹⁰⁷ Jugoslovanski ekonomski zgodovinarji so se samozavestno potegovali celo za organizacijo svetovnega kongresa v Dubrovniku leta 1982, vendar so umaknili ponudbo, ker jim ni uspelo dobiti potrebne politične in finančne podpore v državi. V osemdesetih so se udeležili kongresov v Budimpešti (1982) in v Bernu (1986).

Ivan Erceg, urednik revije *Acta Historico-Oeconomica Iugoslaviae*, je kot redni udeleženec vedno bolj občutil nelagodje. Končno je zapisal, da se je vsaj na kongresu v Budimpešti nazorno pokazalo, da ima jugoslovansko ekonomsko zgodovinopisje težave. Razlog je bila ujetost v lastni (republiški) referenčni okvir. Zato sta izostala načrtno spremljanje in implementacija mednarodnih raziskovalnih in metodoloških tokov. Pogrešal je obširnejše mednarodno sodelovanje, pogosto udeleževanje mednarodnih konferenc in intenzivnejši angažma v mednarodnih organizacijah.¹⁰⁸ Erceg je pozival k novemu koraku. Do osemdesetih let se je ekonomsko zgodovinopisje v Jugoslaviji institucionalno in kadrovsko konsolidiralo. Disciplina je stala pred izzivom kvalitativne preobrazbe, pred posodobitvijo konceptualnih in metodoloških izhodišč. Erceg je pozival k prenovi v razmerah, ko je komunistični režim zaradi globoke ekonomske krize izgubljal legitimnost, kar je spremljala dezintegracija jugoslovanskih intelektualnih skupnosti.¹⁰⁹

107 Ivan Erceg, Danica Milić in Jože Šorn, ur., *Bibliographia Historico-Oeconomica Iugoslaviae* (Zagreb: Izdavački zavod Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti, 1978).

108 Cvetković in Matković, »Radanje jedne istoriografije,« 212–18.

109 Robert Stallaerts, »The Disintegration of the Yugoslav Intellectual Community,« v: Bruno Coppieters in Michel Huyseune, ur., *Secession, History, and the Social Sciences* (Brussels: VUB University Press, 2002), 141–57.

Zaključek

Ekonomsko zgodovinoписje se je oblikovalo po drugi svetovni vojni. Konstituiranje je potekalo v okolju komunistične družbene ureditve, ki je pred znanstvenike postavilo izziv historičnega materializma in temu ustrezne metodološke in interpretativne gabarite. Zgodovinoписje je bilo ves čas obstoja komunistične ureditve pod političnim in ideološkim nadzorom. Na začetku neposredno, kasneje posredno. Komisije za zgodovino pri centralnih organih komunistične stranke so obstajale do konca jugoslovanske države. Organizirale so številne razprave o tendencah v zgodovinoписju moderne dobe in tako posredno usmerjale raziskovalno delo, določale meje interpretativne svobode. Ko je narod povsem zamenjal razred kot referenčni okvir raziskovanja, so se pokazale različnosti historičnih izkušenj, s tem pa tudi interpretacije. Zato so v osemdesetih letih razprave med zgodovinarji že napovedovale politična razhajanja, ki so privedla do konca Jugoslavije.¹¹⁰ Del tega procesa je bilo ekonomsko zgodovinoписje. V šestdesetih letih so zgodovinarji prevzeli pobudo od ekonomistov. Obseg raziskovanja je narasel po ustanovitvi inštitutov za zgodovino delavskega gibanja. V metodološkem pogledu je ekonomsko zgodovinoписje temeljilo na tradicionalnem historičnem (pozitivističnem) vzorcu s poudarkom na empiriji, deskriptivni analizi in delnem vključevanju kvantitativnih metod, če so viri to omogočali. Ekonomsko zgodovinoписje se je odvijalo znotraj posameznih republik, ki so, razen Bosne in Hercegovine, temeljile na etničnem načelu. Republike z več institucijami (univerzami in inštituti) z daljšo raziskovalno tradicijo so bile v ospredju proučevanja ekonomske zgodovine. Zato sta prednjačili hrvaško in srbsko ekonomsko zgodovinoписje, deloma tudi slovensko. Na drugi strani pa se je zgodovinoписje, skupaj z ekonomskim zgodovinoписjem, komaj vzpostavljalo v Bosni in Hercegovini, Črni gori in Makedoniji. V primerjavi s celotno skupnostjo zgodovinarjev je bila skupnost ekonomskih zgodovinarjev skromna, tako na jugoslovanski kot na republiških ravneh. Ekonomski zgodovinarji so bili na obrobju zgodovinarske skupnosti, kar je pričalo o raziskovalnih prioritetah in pozornosti v širšem družbenem okolju. Zaradi zamejenosti v regionalne (republiške) okvire ali izoliranega raziskovanja institucij, pojavov lokalnega pomena v ožjih časovnih parametrih, je nastopila določena raven »samozadostnosti«. Take razmere so bile ovira za metodološko in konceptualno posodabljanje ekonomskega zgodovinoписja – kljub možnostim potovanj in liberaliziranega kulturnega transferja. Kot v drugih okoljih se je le manjši del ekonomskih zgodovinarjev vključeval v mednarodno sodelovanje. Sodelovali so pri delu meddržavnih zgodovinarskih komisij z zahodnimi in vzhodnimi državami,¹¹¹ se odzivali na konferenčna vabila in potovali na kongrese ekonomskih

---

110 Repe, »Razpad historiografije, ki nikoli ni obstajala,« 69–78. Repe, »Jugoslovanska historiografija po drugi svetovni vojni,« 312–25. Ivo Banac, »Historiography of Countries of Eastern Europe: Yugoslavia,« 1084–104. Banac, »The Dissolution of Yugoslav Historiography,« 39–65.

111 Delovale so bilateralne historične komisije z Italijo, Avstrijo, Francijo, Madžarsko, Češkoslovaško, Nemško demokratično republiko in Sovjetsko zvezo. Komisije s Španijo in Grčijo, Poljsko, Bolgarijo in tudi Zvezno republiko Nemčijo pa niso polno zaživele. Vključevali so se tudi v regionalne pobude, kot je bil Internationales Kulturhistorisches Symposion Mogersdorf od leta 1969 dalje, ki je združeval zgodovinarje iz obmejnih regij Slovenije, Hrvaške, Avstrije in Madžarske. – Mihelič, »Od sobivanja do razhoda,« 577–87.

zgodovinarjev. Možnosti mednarodnega sodelovanja niso polno izkoristili. Ne samo zaradi zaostajanja za mednarodnim okoljem, kot je to opredelil Ivan Erceg, temveč tudi zaradi latentnih finančnih težav. Zato je bilo ekonomsko zgodovinopisje podhranjeno kadrovsko in v obsegu raziskovanja, kar je bila ena od bistvenih težav pri vključevanju v mednarodni prostor.

Viri in literatura

- Agičić, Damir. »Životopis i bibliografija Mirek Kolar Dimitrijević.« *Radovi* 31. Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest, 1998.
- Aleksić, Vesna. »Ekonomska istorija Srbije u domaćoj istoriografiji 2010–2017: metodološki izazovi u kontekstu interdisciplinarnih istraživanja.« *Ekonomska i ekohistorija* 14, št. 1 (2018): 212–24.
- Aranitović, Dobrilo. *Jugoslovenski istorijski časopis - Bibliografija 1935–1997*. Beograd: Savez istoričara Jugoslavije, 1999.
- Banac, Ivo. »Historiography of Countries of Eastern Europe: Yugoslavia.« *The American Historical Review* 97, št. 4. (1992): 1084–104.
- Banac, Ivo. »The Dissolution of Yugoslav Historiography.« V: Ramet Sabrina Petra in Adamovich Ljubiša S. *Beyond Yugoslavia. Politics, Economics, and Culture in a Shattered Community*, 39–65. Boulder, San Francisco, Oxford: Westview Press, 1995.
- Barghoorn, Frederick. »Cultural Exchange Between the Communist Countries and the United States.« *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 372, 1 (1967): 113–23.
- Berg, Maxine. »East-West Dialogues: Economic Historians, the Cold War, and Detente.« *The Journal of Modern History* 87, št. 1 (2015): 36–71.
- Bičanić, Rudolf. »Ekonomska povijest medju ekonomskim in historijskim naukama.« *Kosov zbornik, Zgodovinski časopis* 6-7 (1952/1953): 820–25.
- Bičanić, Rudolf. *Economic Policy in Socialist Yugoslavia*. Cambridge University Press, 1973.
- Bockman, Johanna. *Markets in the Name of Socialism The left-Wing Origins of Neoliberalism*. Stanford: Stanford University Press, 2011.
- Bondžić, Dragomir. »Razvoj nauke u Jugoslaviji posle drugog svetskog rata.« *Kultura*, št. 161 (2018): 201–220.
- Bondžić, Dragomir. »Školovanje studenata iz zemalja u razvoju kako deo spoljne politike Jugoslavije 1950–1961.« *Annales* 24, št. 4 (2014): 637–48.
- Bondžić, Dragomir. *Misao bez pasoša - Međunarodna saradnja beogradskog univerziteta 1945–1960*. Beograd: ISI, 2011.
- Borak, Neven. *Študij ekonomije v Jugoslaviji*. Ljubljana: Zveza ekonomistov Slovenije, 2019.
- Brunnbauer, Ulf. »Kontinuitete in spremembe. Aktualni trendi v zgodovinopisju Jugovzhodne Evrope.« *Zgodovinski časopis* 57, št. 3-4 (2003): 431–50.
- Buckley, Crist. »The Camille Dreyfus Years - Semicrystalline polymers: Morphology and Deformation.« V: *Anton Peterlin 1908–1993*. 220–30. Ljubljana: SAZU in IJS, 2008.
- Čalič, Dušan. *Zbornik radova posvećen osamdesetoj godišnjici rođenja Mije Mirkovića*. Zagreb: JAZU, 1979.
- Cvetković, Emilija in Aleksandar Matković. »Rađanje jedne istoriografije: nasleđe Komisije za ekonomsku istoriju Jugoslavije.« V: Vesna Aleksić, Aleksandar Matković in Marko Miljković, ur., *Izazovi izučavanja ekonomske istorije u Srbiji, 197–223*. Beograd: Institut ekonomskih nauka, 2021.
- Dinkel, Jürgen. *The Non-Aligned Movement: Genesis, Organization and Politics (1927–1992)*. Leiden, Boston: Brill, 2019.

- Dragišić, Petar. *Zidati tuđe sreče. Ekonomska emigracija iz Jugoslavije u Zapadnu Evropu krajem šestdesetih i početkom sedamdesetih godina*. Beograd: INIS; 2019.
- Đurović, Smiljana. *Državna intervencija u industriji Jugoslavije*. Beograd: ISI, 1986.
- Erceg, Ivan, Danica Milić in Jože Šorn Jože, ur. *Bibliographia Historico-Oeconomica Iugoslaviae*. Zagreb, 1978.
- Gabrič, Aleš, ur. *Prežihov Voranc - Lovro Kuhar: pisatelj, politik, patriot*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2010.
- Gabrič, Aleš. »Med idejami proučevanja novejšo zgodovine in zgodovine delavskega gibanja.« V: Aleš Gabrič, ur., *Zgodovinoisje v zrcalu - 50 let Inštituta za novejšo zgodovino*, 17–48. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2009.
- Gabrič, Aleš. »Znanstvena politika v Sloveniji po drugi svetovni vojni in vloga Antona Peterlina.« V: *Anton Peterlin 1908–1993*, 300–30. Ljubljana: SAZU in IJS, 2008.
- Grafenauer, Bogo. »Problemi in naloge slovenskega zgodovinoisja v našem času.« *Zgodovinski časopis* 1, št. 1-4 (1947): 11–28.
- Grandá, Stane. »Toussaint Hočevár (25. 6. 1927 - 21. 4. 1987).« *Zgodovinski časopis* 42, št. 1 (1988): 129–31.
- Hobsbawm, Eric. *O istoriji. O teoriji i, praksi i razvoju istorije i njenoj relevantnosti za suvremeni svet*. Beograd: Otkrovenje, 2003.
- Hočevár, Toussaint. *Slovenian role in Yugoslav Economy*. Columbus, Ohio, 1964.
- Hočevár, Toussaint. *Slovenski družbeni razvoj*. New Orleans: Prometej 1979.
- Hočevár, Toussaint. *The Structure of Slovenian Economy*. New York, 1965.
- Janjetović, Zoran. *Od internacionale do komerciale. Popularna kultura u Jugoslaviji 1945–1991*. Beograd: INIS, 2011.
- *Jugoslovenski pregled* 24, št. 7–8 (1980): 269–85. »Naučna politika i naučno-istraživačka delatnost.«
- Karaman, Igor. *Industrializacija građanske Hrvatske 1800–1941*. Zagreb: Naprijed, 1991.
- Karaula, Željko. »Prilozi za biografiju Rudolfa Bičanića.« V: *Radovi zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru* 10 (2016): 216–42.
- Karbić, Damir. »Ivan Erceg (1919–2017).« *Zbornik odsjeka povijesnih znanosti HAZU* 35, 2017, 343–45.
- Kaser, Michael. »Foreword.« V: Rudolf Bičanić, *Economic Policy in Socialist Yugoslavia*, VII - VIII. Cambridge University Press, 1973.
- Kresal, France. »Znanstveno posvetovanje o industrijski revoluciji v jugoslovenskih deželah.« *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 13, št. 1-2 (1973): 313–17.
- Lazarević, Žarko. »Identitete in imena gospodarskega zgodovinoisja v Sloveniji.« V: *Ekonomika i ekohistorija*, 8, št. 8 (2012): 116–36.
- Lees, Lorraine M. *Keeping Tito Afloat. The United States, Yugoslavia and the Cold War*. The Pennsylvania State University Press, 1997.
- Lloyd, Jordan. »Scientific and Technological Cooperation among East European Communist Countries.« *Minerva*, 8, št. 3 (1970): 376–95.
- Lukšič Hacin, Marina. »Beg možganov od konca petdesetih do začetka devetdesetih let 20. stoletja s poudarkom na Sloveniji.« *Dve domovini/Two Homelands*, [št.] 52 (2020): 113–28.
- Malsimović, D. »Yugoslavia: Development of Scientific Research.« *Nature* 218 (1968): 846–49.
- Marković, Predrag. »Kako smo pronašli "pravu istorijsku istinu"? Srpska istoriografija posle 1991. godine.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 44, št. 2 (2004): 45–66.
- Mihelič, Darja. »Od sobivanja do razhoda. Utrinki iz zadnjih dveh desetletij sodelovanja zgodovinarjev druge Jugoslavije.« V: Oto Luthar in Jurij Perovšek, ur., *Zbornik Janka Pleterkega*, 573–95. Ljubljana: ZRC, 2003.
- Mihović, Dragan. *YU - odliv mozgova*. Beograd: Naučna knjiga, 1990.
- Mirković, Mijo. *Ekonomika istorija Jugoslavije*. Zagreb: Ekonomski pregled, 1958.
- Mišković, Nataša, Harald Fischer Tiné in Nada Boškovića, ur., *The Non-Aligned Movement and the Cold War*. Delhi, Bandung in Belgrade: Routledge, 2014.

- Najbar Agičić, Magdalena. *U skladu s marksizmom ili činjenicama. Hrvatska historiografija 1945–1960*. Zagreb: Ibis, 2013.
- Naumann, Katja. »International Research Planning across the Iron Curtain: East-Central European Social Scientists in the ISSC an Vienna Centre.« V: Michel, Christian, Sandrine Kott in Ondrej Matejka, ur., *Planning in Cold War Europe. Competition, Cooperation, Circulations (1950s – 1970s)*. München: Walter De Gruyter, 2018.
- Pavličević, Dragutin. »Dr. Miroslava Despot (1912–1995).« V: *Radovi* 28, 373–74. Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest.
- Perišić, Miroslav. *Od Staljina ka Sartru. Formiranje jugoslovenske inteligencije na evropskim univerzitetima 1945–1958*. Beograd: INIS, 2008.
- Petrić, Hrvoje. »Prilozi poznavanju historiografije o gospodarskoj povijesti u Hrvatskoj.« V: Mihelić Darja, ur., *Vizija raziskav slovenske gospodarske in družbene zgodovine*, 97–124. Ljubljana: Založba ZRC, 2014.
- Polič, Mario in Krešimir Sajko. »Africa Research Institution in Yugoslavia.« *Africa Spectrum* 6, št. 1 (1973): 97–101.
- Prežihov, Voranc [Kuhar, Lovro]. *Jamnica: roman sošeske*. Ljubljana, 1945.
- Ramnath, Narayanswamy. »Yugoslavia: Self-mangement or Mismanagement?.« *Economic and Political Weekly* 23, št. 40 (1988): 2052–54.
- Repe, Božo. »Jugoslovska historiografija po drugi svetovni vojni.« *Tokovi istorije* št. 1–4 (1999): 312–25.
- Repe, Božo. »Razpad historiografije, ki nikoli ni obstajala.« *Zgodovina za vse* 1, št. 3 (1996): 69–78.
- Režek, Mateja. »Usmerjena preteklost: mehanizmi ideološke in politične „kontaminacije“ zgodovinsopisja v socialistični Sloveniji in Jugoslaviji (1945–1966).« *Acta Histriae* 22, št. 4 (2014): 971–92.
- Ribnikar, Ivan. »Dr. Toussaint Hočevar (1927–1987) - v spomin.« *Bančni vestnik* 36, št. 5 (1987): 155.
- Šoljan Nikša, Nikola. »The Saga of Higher Education in Yugoslavia: Beyond the Myths of a Self-Management Socialist Society.« *Comparative Education Review* 35, št. 1 (1991): 131–53.
- Stallaerts, Robert. »Historiography in the Former and New Yugoslavia.« *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, št. 3-4 (1999): 315–36.
- Stallaerts, Robert. »The Disintegration of the Yugoslav Intellectual Community.« V: Bruno Coppeters in Michel Huysseune, ur., *Secession, History, and the Social Sciences*. 141–57. Brussels: VUB University Press, 2002.
- Tomasevich, Jozo. *Peasant, Politics and Economic Change in Yugoslavia*. Stanford University Press, Oxford University Press, 1955.
- Voje, Ignacij. »Prof. dr. Jadran Ferluga (1920–2004).« *Zgodovinski časopis* 58, št. 1-2 (2004): 207–09.
- Vranješ Šoljan, Božena. »Prof. dr. Igor Karaman (1927–1995).« V: *Radovi* 28. Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest, 7–9.
- Vučetić, Radina. »Koka-kola socializam. Amerikanizacija jugoslovenske popularne kulture šestdesetih godina XX veka.« Beograd: Službeni glasnik, 2012.
- Vucinich, Alexander. »Jozo Tomasevich: 1908–1994.« *Slavic Review* 54, št. 1 (1995): 257, 258.
- Vučo, Nikola. *Agrarna kriza u Jugoslaviji 1930–1934*. Beograd: Prosveta, 1968.
- Vučo, Nikola. *Državna intervencija u privredi*. Beograd: Savremena administracija, 1975.
- Vučo, Nikola. *Ekonomska istorija sveta*. Beograd: Naučna knjiga, 1962.
- Vučo, Nikola. *Ekonomska istorija*. Beograd: Naučna knjiga, 1959.
- Vučo, Nikola. *Privredna istorija naroda FNRJ do prvog svetskog rata*. Beograd: Naučna knjiga, 1948.
- Vučo, Nikola. *Privredna istorija Srbije do prvog svetskog rata*. Beograd: Naučna knjiga, 1955.
- Vučo, Nikola. *Razvoj industrije u Srbiji u 19. veku*. Beograd, 1981.
- Vuletic, Dean. »Sounds like Amerika. Yugoslavias Soft Power in Eastern Europe.« V: Romijn, Peter, Giles Scott-Smith in Joes Segal, *Divided Dreamworlds. The Cultural Cold War in East and West*, 115–31. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2012.

- Woodward, Susan. *Socialist unemployment. The political economy of Yugoslavia 1945–1990*. Princeton University Press.
- Zwitter, Fran. »Gospodarska zgodovina kot znanost.« *Zgodovinski časopis*, št. 1-4 (1954): 169–72.
- Zwitter, Fran. *Sociologija in zgodovina*. Ljubljana: Akademsko založba, 1938.

Žarko Lazarević

YUGOSLAV ECONOMIC HISTORIOGRAPHY BETWEEN THE NATIONAL AND INTERNATIONAL CONTEXT AFTER WORLD WAR II

SUMMARY

Economic historiography developed within the communist social order, presenting historians with the challenge of historical materialism and the corresponding methodological and interpretative dimensions. Historiography was under political and ideological control throughout the existence of the communist regime. Historical commissions with the central bodies of the Communist Party existed until the dissolution of the Yugoslav state. The commissions organised numerous debates on the tendencies of the historiography of the Modern Period, thus steering the research work and the limits of interpretive freedom. When the nation completely replaced the class as the frame of reference for research, the differences in the historical experience and, consequently, interpretations became evident. Methodologically, economic historiography was based on the traditional historical (positivist) model with an emphasis on empiricism, descriptive analysis, and, when resources permitted, partial incorporation of quantitative methods. Economic historiography took place within the individual republics based on the ethnic principle, except in Bosnia and Herzegovina. Republics with several institutions (universities and institutes) with a longer research tradition were at the forefront of economic history research. Therefore, the Croatian, Serbian, and, to some extent, Slovenian economic historiography were in the lead. On the other hand, historiography, including economic historiography, was hardly established in Bosnia and Herzegovina, Montenegro, and Macedonia. The number of economic historians at the Yugoslav and republican levels was modest compared to the entire community of historians, and economic historians were on the margins. The restriction to regional (republican) frameworks or the isolated institutional research into the phenomena of local importance within narrower temporal parameters resulted in a certain degree of “self-sufficiency”. These conditions were an obstacle to the methodological and conceptual development of economic historiography in accordance with international trends.